

CAIETE DE ARTA POPULARA

ROMULUS-VUJA

PORTUL POPULAR
DIN
TARA HATEGULUI

BAZINUL DE LA HATEG

EDITURA MERIDIANE

CAIETE DE ARTA POPULARA

ROMULUS VUIA

PORTUL POPULAR
DIN
ȚARA HĂTEGULUI

BAZINUL DE LA HĂȚEG

EDITURA MERIDIANE

Supracoperta: Iuliana Dancu

Fotografii: Denis Galloway și Romulus Vula

Desene: Cella Neamtu și Roswith Pastior-Capesius

CAIETE DE ARTA POPULARA

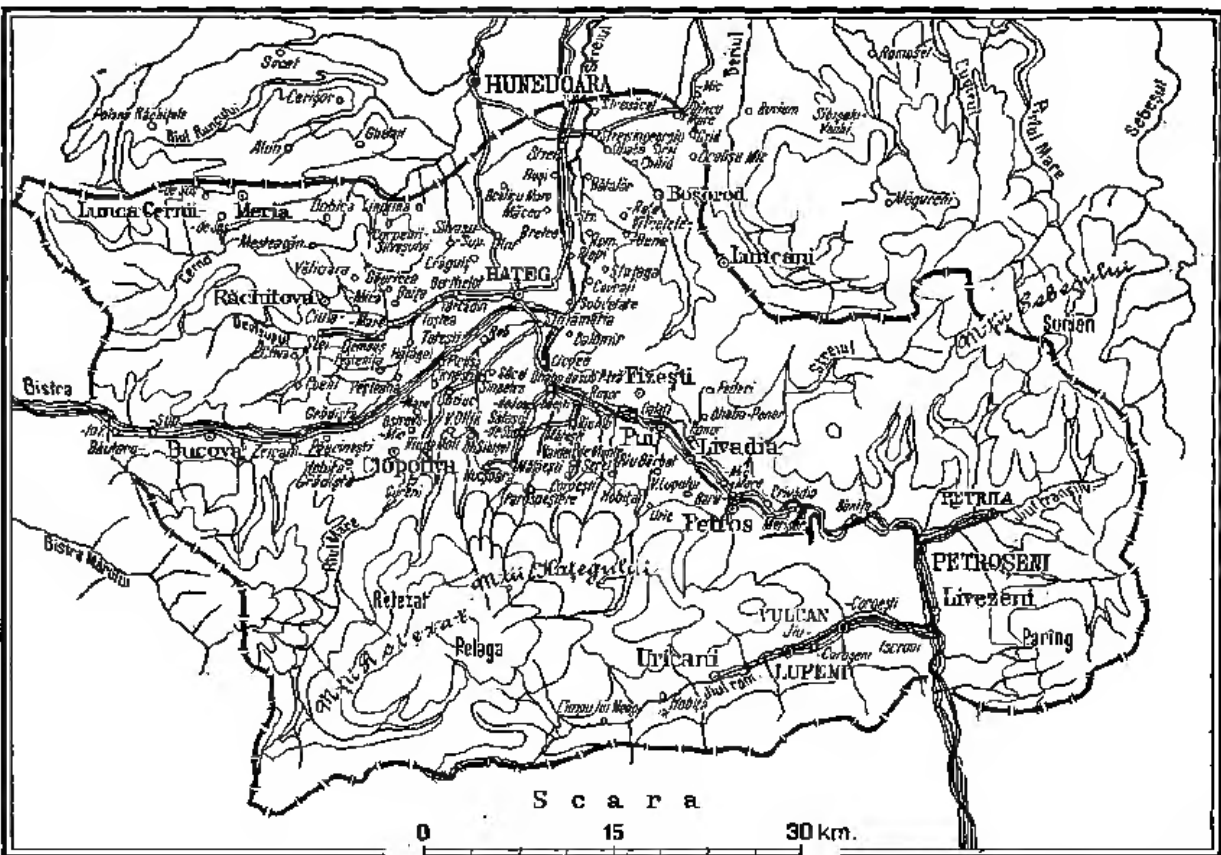
ROMULUS VUIA

PORTUL POPULAR
DIN
ȚARA HĂȚEGULUI

BAZINUL DE LA HĂȚEG

E D I T U R A M E R I D I A N E

CUVÎNT ÎNAINTE

Portul popular din Țara Hațegului a constituit obiectul cercetării noastre încă din a doua decadă a acestui secol.

De-a lungul a peste cincizeci de ani, autorul a putut urmări pe teren evoluția acestui port specific, apărut și format în strînsă conexiune cu caracterul închis, rudimentar, al vieții economice și cu îngrădirile sociale, determinate de diferențierea de clasă din sînul unei populații în care țărănimea săracă — majoritatea — provenea din foștii iobagi, iar minoritatea exploatatoare se compunea din aristocrația latifundiară și chiaburimea care se mîndrea cu o îndepărtată origine nobiliară.

În adevăr, în primele decenii ale secolului nostru, în Țara Hațegului continuau să dăinuie încă puternice urme ale relațiilor feudale.

Izolarea regională, caracteristică feudalismului, a început să se destrame o dată cu pătrunderea relațiilor capitaliste. Procesul de lichidare a urmelor relațiilor vechi și de constituire a celor capitaliste s-a petrecut sub ochii noștri. Am putut astfel urmări, o dată cu schimbările petrecute în viața economică și socială, mai întîi transformarea parțială a portului tradițional, arhaic, și, apoi, dispariția lui, ca ansamblu organic, încă înainte de cel de-al doilea război mondial.

Din portul arhaic, dispărut în bună parte ca ansamblu vestimentar între anii 1930 și 1940, s-au păstrat pînă în zilele noastre abia cîteva piese izolate, precum și unele elemente de ornament sau de croială.

Studiul de față, cu toate că, în general, este preocupat de evoluția portului din Hațeg de-a lungul a peste cincizeci de ani, insistă, mai cu seamă, asupra

descrierii și analizei formelor sale tradiționale, pe care le evocă și cu ajutorul unui material documentar ilustrativ, unic prin originalitatea lui.

Studiul urmărește, de asemenea, să contribuie la îmbogățirea cunoștințelor asupra laturii pitorești și artistice a unui port, destrămat, ca fenomen etnografic și social, în epoca capitalismului.

Prin aceasta, sperăm că studiul se va înscrie în acțiunea care, reflectînd grija regimului nostru de democrație populară pentru păstrarea și dezvoltarea moștenirii în' domeniul creației populare, tinde să valorifice, pentru ziua de astăzi și pentru viitor, cele mai de seamă realizări ale poporului în domeniul artei și culturii.

ROMULUS VULIA

AȘEZAREA GEOGRAFICĂ

În sud-vestul Transilvaniei, unde Carpații își proptesc uriașul arc de granit și de șisturi cristaline, primul dintre micile bastioane, bazine intercarpatice, pe care ei le formează în șir, este Țara Hațegului. Cercetarea acestui ținut este deosebit de importantă nu numai pentru cunoașterea începuturilor îndepărtate ale trecutului nostru, ci și din punct de vedere etnografic, căci el, alături de Țara Oltului, de regiunea Munților Apuseni și Maramureș, face parte dintre cele mai de seamă nuclee de constituire a poporului nostru. În colțul sud-estic al acestui ținut se află orașul Hațeg, timp îndelungat centrul administrativ al acestei regiuni, de la care a primit și denumirea.

Țara Hațegului cuprinde patru unități geografice mai mici, din care trei sînt bazine: bazinul de la Hațeg, formînd simburile acestui ținut; bazinul de la Pui, partea superioară a văii Streiului, ce se lărgeste ca o pîlnie spre valea Mureșului, și bazinul de la Petroșani, sau valea superioară a Jiului. Dintre cele trei bazine, cel dinspre miazăzi, de la Petroșani, închis din două părți de Munții Retezatului și de trecătoarea de la Merișor, prin importanța economică, datorită bogăției zăcămintelor de cărbuni, a cîștigat preponderență asupra celorlalte unități ale Țării Hațegului, încît astăzi formează o unitate de sine stătătoare.

Bazinul de la Hațeg, unul dintre cele mai fermecătoare regiuni ale țării noastre, este un bazin intercarpatic armonios proporționat și cu priveliști dintre cele mai atrăgătoare. Frumusețea acestui ținut se dezvăluie

panoramic privitorului urcat pe Dealul Viilor, situat lângă Hațeg, loc de unde se poate cuprinde, cu o singură privire, nu numai întinderea brăzdată de riuri, ci și splendoarea fără seamăn a Retezatului, care se înalță brusc, monumental, pe o linie largă de vreo 30—40 km, spre albastrul nesfârșit al cerului.

Dealurile cu înălțimi mai potolite ale Poienei Rusca, spre apus, iar spre răsărit, ca o treaptă mai înaltă, făcînd trecere spre culmile Retezatului, Munții Sebeșului, se oferă vederii. Ca o cetate de munți bine ferecată, bazinul Hațegului și cel al Puiului au trei porți de intrare: Poarta de Fier, dintre Zeicani și Bucova, ce face legătura cu Banatul; valea epigenetică de la Subcetate, între Orlea și Porcăreț, ce dă schide calea spre valea Mureșului; și, în sfîrșit, trecătoarea de la Merișor, peste care urcă șoseaua și linia ferată către bazinul de la Petroșani.

Țara Hațegului e o frumoasă regiune de terase, care urcă spre poalele Retezatului în trei trepte largi, dînd impresia unui șes înconjurat de o cunună de munți. Locuitorii satelor din mijlocul ținutului sînt, în bună parte, agricultori și, de aceea, în graiul local, li se zice *țărani*, față de locuitorii satelor din zona marginală a finețelor, numiți *mărgineni*, care se ocupă îndeosebi cu creșterea vitelor. Această deosebire de ocupație și situație economică se reflectă, în oarecare măsură, atît în arta populară cît și în port. Mărginenii sînt totodată și mari maeștri ai creștăturilor în lemn, de pildă cei din Boșorod și Luncani, comune frunțase în zona marginală a Munților Sebeșului.

Bazinul de la Hațeg este despărțit de cel de la Pui printr-o spinare de dealuri mai domoale, ce coboară lin dinspre Retezat pînă la trecătoarea epigenetică de la Orlea, prin care Streiul și Rîul Mare se scurg către valea Mureșului.

Bazinul de la Pui are cu totul altă înfățișare decît cel al Hațegului. În locul etajării în trepte a teraselor, cu o perspectivă largă și variată, acest bazin are două părți, una care este și principala linie de comunicație, partea superioară a văii Streiului, și a doua Ploștina, un fel de « picior de munte » (piemont) ce astupă, ca o calotă ușor înclinată, partea de vest a bazinului dinspre Retezat. Pe Ploștina poți umbla ceasuri întregi fără să întîlnești ființă omenească, ci numai locuri de pășune cu tufișuri răzlețe. Zadarnic îți ridici privirea în căutarea unei așezări omenești; satele sînt, toate, ascunse în văile ce taie adînc, de-a curmezișul, Ploștina, de unde numai turnurile se înalță pînă în raza vederii noastre.

A treia parte a Țării Hațegului, cuprinzînd valea Streiului, de la Subcetate în jos, ne îmbie cu priveliștile variate ale unei văi mai largi și mănoase.

Dealurile înconjurătoare ale Munților Sebeșului și ale Poienei Rusca, ce încadrează această vale din două părți, între Maria de Piatră și Călan, se apropie unele de altele închizând partea superioară, pe care o numim depresiunea de la Bretea, și despărțindu-se de cealaltă parte, ce se deschide larg înspre valea Mureșului. Dintre acestea, numai prima, depresiunea de la Bretea, aparține Țării Hațegului.

ISTORICUL ȚINUTULUI

Țara Hațegului a adăpostit două capitale ale pământului românesc. La marginea de răsărit, pe pozișul Munților Sebeșului, la Grădiștea Muncelului, a fost capitala Daciei lui Decebal, iar la marginea dinspre apus, Ulpia Traiana, capitala Daciei romane. Săpăturile întreprinse în anii puterii populare descoperă, sub tîrnăcoapele arheologilor, vestigiile unei epoci de măreție pentru acest ținut. Așezarea unor capitale în acest loc adăpostit în creierii munților, bogat în resursele traiului, cu un climat din cele mai fericite, ferit de vînturi și geruri năprasnice și, pe deasupra, oferind unele din cele mai încîntătoare priveliști ale țării, dovedește o judecată cumpănită.

În perioada ce urmează stăpînirii române, numirile toponimice ne atestă urmele unei vieți comune romîno-slave. Elementul slav a fost, desigur, foarte numeros în aceste părți, dovadă mulțimea numirilor de localități de origine slavă, îndeosebi în bazinele de la Hațeg (Bucova, Grădiștea, Breazova, Ostrov, Crivadia, Bănița, Crăguș, Tuștea, Răchitova, Boița, Peșteana), precum și nume de munți (Bran, Padeș, Slăveiu, Zlata, Micușa, Praveț, Orlea), de riuri (Bistrița, Toplița) și numiri de hotar (Floștina, Ornița etc.).

O altă mărturie a acestei conviețuiri sînt ohabele. Ele au fost stăpîniri feudale care se bucurau de imunitate fiscală, administrativă, judiciară și militară. Sînt nu mai puțin decît opt ohabe (Ohaba, Ohaba Stăncești, Ohaba Streiului, Ohaba de sub Piatră, Ohaba Sibișel, Ohaba Ponorului, Hobîța Uricului și Hobîța Grădiștei), iar în documentele medievale întîlnim urmele chiar a douăsprezece ohabe.

Țara Hațegului este amintită în cel mai vechi document cu privire la înjghebarea primelor voievoodate românești. Într-un act de danie, din 1247, al regelui Bela al IV-lea al Ungariei, către Cavalerii Ospitalieri, Țara Hațegului este menționată ca dependentă de voievodatul lui Litovoi de peste munți.

Acest document prezintă importanță și pentru faptul că ne păstrează, încă dintr-o epocă atât de îndepărtată, numirea populară de azi a Țării Hațegului (terra Harsoc), ceea ce dovedește că ea a constituit, încă de timpuriu, atât o delimitare geografică bine cunoscută și în acea vreme, cât și una politică, în strinsă legătură cu voievodatul lui Litovoi, ale cărui contururi apar de la început și deodată cu ale Țării Hațegului.

De aici încolo dovezile istorice privind acest ținut sînt din ce în ce mai numeroase, îndeosebi de la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea. Faptul că localitățile de azi apar în documentele acelei vremi, mărturisește masiva populare, încă de pe atunci, a Țării Hațegului. Ținutul se afla sub stăpînire regească, cu o populație curat romînească, menționată în diplomele regale (« possessiones nostras walachadis »).

Centrul regiunii era, și pe atunci, oppidul (tîrgul) Hațeg, întemeiat pe ruinele unei localități de origine romană (în fața judecătoriei de azi s-au găsit urmele templului lui Aesculap). În castelul regesc din acest orașel (domus regia) se țineau ședințele cnejilor, sub conducerea reprezentantului regelui sau a castelanului cetății Hațeg.

În fruntea satelor se aflau cnejii și juzii, atestați destul de des în documentele vremii. După obiceiurile proprii acestor districte, recunoscute ca romînești (in districtibus olahorum), ei erau confirmați de regii unguri în posesia acestor proprietăți, rămase și mai departe posesiuni crăiești. Prin urmare, cnejii formau clasa privilegiată, bucurîndu-se de aceleași drepturi ca și nobilimea de origine maghiară. Treptat, și mai ales în cursul secolului al XV-lea, organizația cnezială își pierde importanța de odinioară și fu înlocuită cu organizația comitatensă a regatului ungar, iar cnejii se contopiră cu nobilimea maghiară sau se pierdură în populația de rînd, care, și ea, s-a transformat treptat, din țărănime liberă, în iobăgime exploatată.

În locul cnejilor și alături de nobilimea maghiară, mai ales în urma luptelor regilor maghiari cu turcii, s-a ridicat o nouă pătură nobiliară, de origine romînă. Ion de Huniade și el de origine cnezială din acest ținut, și-a recrutat o mare parte a ostașilor săi dintre romînii din aceste părți. Astfel s-a format și o a doua pătură de nobilime de rînd, care, spre deosebire de cea dintîi, și-a păstrat originea romînească, iar urmașii ei au fost nemeși, nobilii din satele din Țara Hațegului (Silvașul de Sus și de Jos, Totești, Băiești, Sălașul de Sus, Mătești, Zăicani, Peșteana, Livadia și Paroș-Peștere). Acești nemeși, care au format, pînă în primele decenii ale veacului nostru, o clasă distinctă, se deosebeau de foștii iobagi, numiți de ei rumîn, chiar și în port, deși locuiau în același sat și vorbeau aceeași limbă; și cu toate că erau de aceeași religie, pînă și bisericile lor erau sepa-

rate de cea a foștilor iobagi (la Sălașul de Sus). Această separație mergea atât de departe, încât între aceste două pături sociale nu se făceau nici chiar legături de căsătorie.

În cursul veacurilor al XVIII-lea și al XIX-lea s-a constituit și aici, ca și în părțile învecinate ale Banatului și în cele ale Năsăudului, un « ținut grăniceresc », cu sediul la Hațeg.

În condițiile specifice fostei monarhii austro-ungare, urme puternice ale relațiilor feudale au continuat să dăinuie pînă la sfîrșitul primului război mondial.

Instaurarea relațiilor capitaliste de producție și afirmarea lor tot mai accentuată au determinat spargerea economiei închise, anihilînd industria casnică, producătoarea materialelor necesare confecționării portului tradițional.

După 23 August 1944, viața păturii țărănești cunoaște — și în țara Hațegului — o înflorire generală.

Transformarea socialistă a agriculturii, prin înființarea gospodăriilor agricole colective, și, ca urmare a acesteia, executarea unor lucrări de amenajare, au dus la o puternică ridicare a producției agricole. În cadrul G.A.C., dezvoltarea creșterii vitelor constituie o preocupare importantă.

Transformări profunde au avut loc și în viața culturală. Este știut că, și sub raportul științei de carte, Țara Hațegului era, în trecut, una din cele mai înapoiate regiuni ale țării. Astăzi, analfabetismul a fost în întregime lichidat, iar căminele și casele de cultură desfășoară o activitate susținută pentru dezvoltarea cunoștințelor poporului muncitor

PORTUL POPULAR DIN BAZINUL HAȚEGULUI

Ceea ce se remarcă de la început în portul popular din bazinul Hațegului este simplicitatea și caracterul arhaic. Aici, nu am găsit înclinarea spre exuberanță din regiunile Banatului învecinat, nici preferința pentru culorile tari și bogăția cusăturilor a pădurencelor din imediata apropiere dinspre nord, de pe Poiana Ruscăi, și nici finețea și sobrietatea în culori a portului mărginenilor, vecinii dinspre răsărit. Îmbrăcămîntea este, aici, ca aceea a oamenilor de munte, deprinși cu o viață mai grea, simplă și practică.

O altă caracteristică fundamentală a portului acestui ținut o constituie faptul că el nu este unitar, ca, de pildă, cel al pădurenilor, ci prezintă c

1. Port vechi din Țara Hațegului (începutul secolului al XVIII-lea)

bogăție surprinzătoare a variantelor locale. Uneori, un număr restrâns de sate formează o unitate de port distinctă, care se deosebește în multe privințe de portul satelor învecinate. Alteori, se întâlnesc cazuri când nici portul aceluiași sat nu este unitar, ci diferențiat după clasele sociale, cum se deosebea, de pildă, portul nemesesc de cel al foștilor iobagi din aceeași localitate.

Această diferențiere se remarcă, mai cu seamă, în portul femeiesc, în primul rând la găteala capului, care are o notă distinctă, ce o deosebește de alte porturi regionale. Ca pretutindeni, și aici, portul bărbătesc e mai puțin diferențiat. În timp ce numeroase piese ale portului bărbătesc sînt comune mai multor zone, portul femeiesc prezintă deosebiri remarcabile.

Dar, totodată, întâlnim unele piese ale portului femeiesc care, diferențiate numai în ce privește pieptănătura și elementele decorative, trec granițele porturilor locale.

Pentru trăsăturile de tradiție veche și originalitatea lui, portul din Țara Hațegului a fost remarcat de timpuriu. În colecțiile de gravuri, desene și acuarele despre portul din Transilvania, numai regiunea Sibului poate rivaliza, cantitativ, cu mulțimea reprezentărilor portului din Țara Hațegului. Imagini ale acestui port ni s-au păstrat încă de la începutul secolului al XVIII-lea (fig. 1 și 2) și ele pot fi urmărite pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea (fig. 3).

2. Port vechi din Țara Hațegului (secolul al XVIII-lea)

3. Port vechi din Țara Hațegului (secolul al XIX-lea)

Aceste reprezentări, deși unele dintre ele au fost executate sumar și nu totdeauna fidel, dovedesc totuși vechimea și continuitatea unor piese tipice în portul acestui ținut. Printre ele se remarcă gluga, piesă atât de caracteristică portului din Țara Hațegului.

În primele decenii ale secolului nostru, s-au putut deosebi vreo opt variante locale ale portului. Dintre acestea se remarcă, prin marea

4. Pieptănătura și portul «coarnelor». Lunca Cernii, 1933

răspîndire, chiar în miezul ținutului, cel puțin pentru deceniile trecute, pieptănătura cu coarne a femeilor, care a cuprins, cu excepția zonelor marginale de la est și vest, aproape întregul bazin al Hațegului. Spre nord de Hațeg, de la cele două Silvașe, cel de sus și cel de jos, începe o nouă regiune a portului, avînd legături și cu portul satelor de pe valea Cernei, și cu cel nemeșesc, care ocupă un loc deosebit, deși nu se înscrie într-o zonă unitară, ci e răspîndit sporadic în satele nemeșesti ale ținutului.

De la Subcetate spre nord, pe valea inferioară a Streiului, întîlnim trei zone ale portului: aceea de la sud-vest (Ocolîșul Mare, Ruși, Măceu); cea de la răsărit (Vilcelele-Boșorod) și aceea de la nord (Strei-Săcel, Strei-Sîngiorz, Ohaba-Strei etc.). Spre sud, în satele din bazinul de la

Pui, găsim, de asemenea, un alt port, cu note proprii, îndeosebi în ce privește gîteala capului la femei: este gîteala cu *dăloji*, care, dezvoltînd în lăţime pieptănătura, îi dă o notă cu totul deosebită de cea a fostului port cu coarne, din bazinul de la Hațeg. Portul din bazinul de la Pui, prin emigrarea locuitorilor din acest bazin, a pătruns și dincolo de trecătoare de la Merișor, în bazinul de la Petroșani.

Între aceste două porturi principale — cel din bazinul de la Pui (cu *dăloji*) și cel din bazinul de la Hațeg (cu *coarne*) — se află o zonă de tranziție ce cuprinde aproximativ satele dintre Pui și Hațeg. Mai avem încă două zone marginale, cea de răsărit, reprezentată prin portul din Luncani, sat împrăștiat pe podișul Munților Sebeșului, și cea de la apus de linia satelor Grăd.ște și Poieni, puternic influențată de portul din Banat.

Portul, așa cum îl descriem aici, cu diferențierile și notele lui distinctive tradiționale bine păstrate, evocă, în general imaginea lui din deceniile trecute și, mai ales, așa cum l-am mai putut surprinde în primele decenii ale acestui veac. O dată cu lichidarea separației regionale, caracteristică feudalismului, el a pierdut mult din înfățișarea de odinioară. Diferențierile mai pregnante au început să se atenueze, iar limitele zonelor deosebitoare

să se șteargă, făcînd loc unui port nou, care — deși păstrează la generația mai veche unele trăsături marcante ale portului vechi — tinde spre unificare și modernizare. Cele mai însemnate modificări le-a suferit tocmai pieptănătura femeilor, care dădea nota aparte, specifică portului, și apoi încălțăminte. Opincile au fost înlocuite, mai ales la generația tină, cu bocanci și pantofi.

Portul cel mai caracteristic și răspîdit al bazinului de la Hațeg a fost cel femeiesc, care a cuprins satele din partea de mijloc și vest a bazinului. După întiul război mondial a început să fie părăsită atît de originala găteală a capului, numită cu *coarne* (fig. 4, 6), precum și *propoada* lungă, ce învăluia aproape în întregime capul și atîrna pe spate (fig. 5, 7). Coafura aceasta a dispărut mai înti:

6. Pieptănătura și portul «coarnelor». Lunca Cernii 1933

5. Pieptănătură «cu coarne» și capul învăluit cu propoadă. Lunca Cernii, 1933

7. Femeie tină cu capul învăluit în «propoadă». Răchitova, 1913

8. Pieptănătura «cu coarne», văzută din profil. Ștei, 1912

9. Pieptănătura «cu coarne», văzută din față. Ștei, 1912

în comunele din centrul bazinului, pentru ca, apoi, să se retragă treptat în comunele din colțul nord-vestic și, îndeosebi, în comunele mai izolate, ca Lunca Cernii de Sus și de Jos, și în Meria, unde s-a păstrat pînă după înfrîntul război mondial

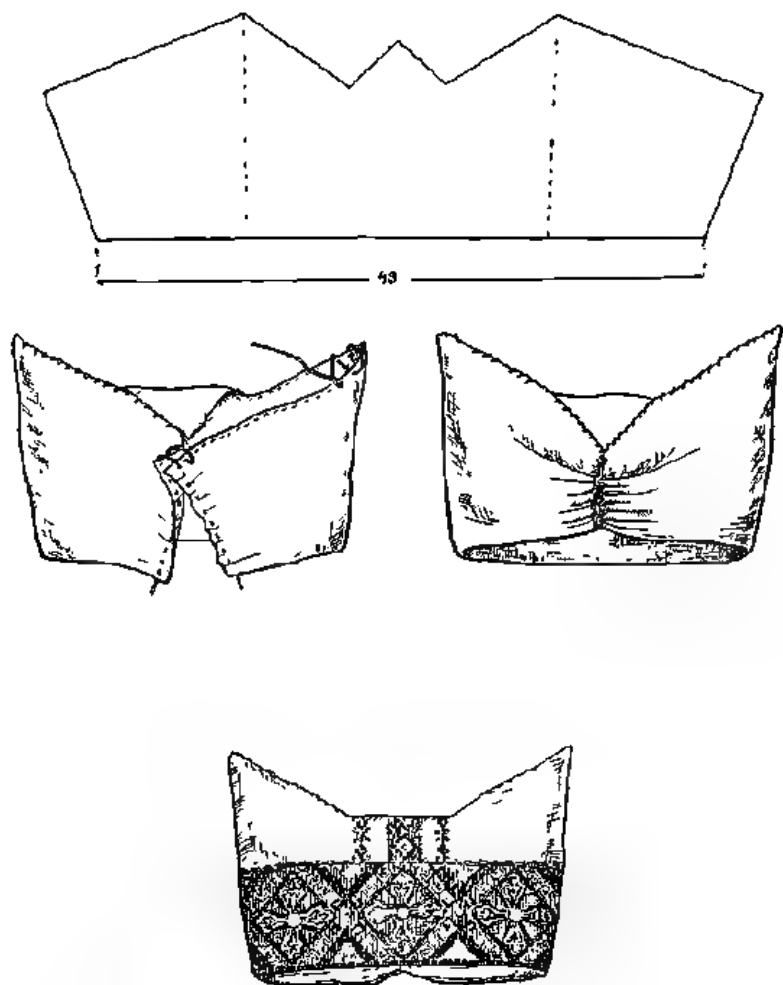
Chiar și aceste zone ale portului din Țara Hațegului au variațiuni locale, uneori de la comună la comună, nu atît în ce privește piesele propriu-zise, cît, mai ales, elementele lor decorative. În descrierea noastră vom alege portul din comunele reprezentative, arătînd și localitatea din care a fost cules materialul documentar.

Vom descrie mai întîi portul din jumătatea de nord a bazinului de la Hațeg, din satele de la nord de linia șoselei și a căii ferate care taie bazinul Hațegului în două jumătăți, una de nord și alta de sud.

Pentru variantele dintr-o regiune mai limitată a acestei jumătăți de nord a portului *cu coarne*, remarcăm două subzone mai restrînse: cea din partea de sud, din regiunea de șes, pe care o vom descrie pe baza materialului adunat în trei dintre comunele ei: Peșteana, Hătăjel și Tuștea; și cea din colțul muntos de nord-vest a regiunii, reprezentată prin portul comunelor Răchitova, Lunca Cernii și Meria. După cum vom vedea, în linii generale, portul este același, deosebirile remarcîndu-se, mai ales, la portul catrințelor și la motivele ornamentale ale pieselor purtate.

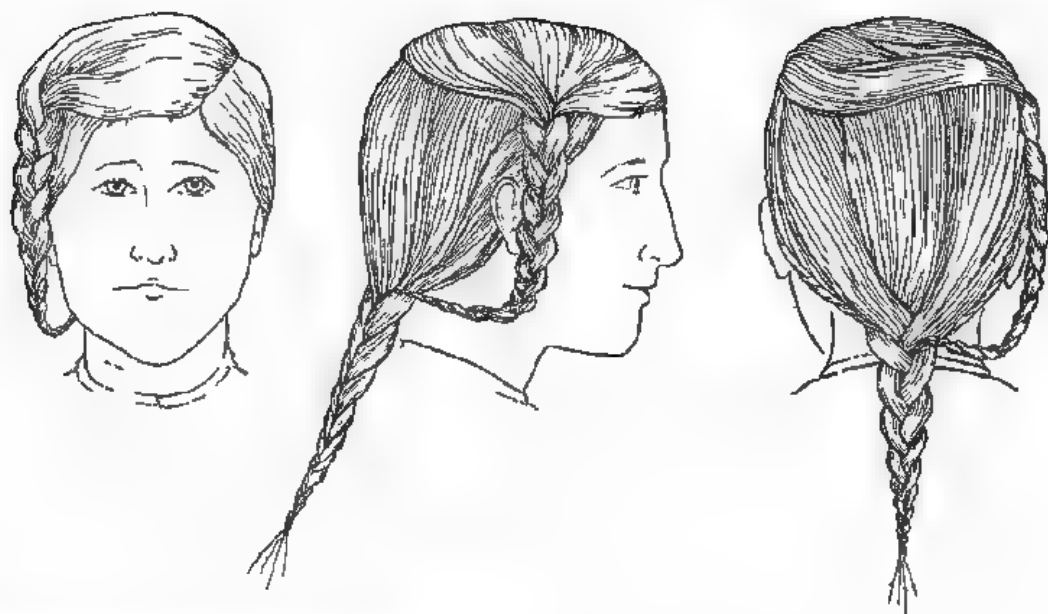

Pleptănătura «cu coarne». Lunca Cernel (după o pictură de Denis Galloway)

10 Crotul și motivele unui «conși» din Răchitova.

Începem cu gâteala capului, care dă nota distinctă a portului cu coarne. După ce s-a pieptănat, femeia își despărțea părul în două, pe la mijlocul creștetului capului, cu *andreaua*, un ac mare, în general din aramă, lat și încovoiat. Pe fiecare latură își răsucea părul în șuvițe subțiri; din câte două răsucite făcea de obicei 6—10 șuvițe (fig. 8, 9, 33 și 35) la cele cu părul bogat numărul putea atinge chiar și 20 de șuvițe pe care apoi, așezându-le una lângă alta pe timplă, le trecea pe sub urechi, în așa fel ca

11. Pieptănătura unei fete din Lunca Cernii, 1912

acestea să rămână vizibile, și le împletea în două *ciși* (chici). A așezat apoi în dosul capului, deasupra cefii, *conciu* sau *conșiu*, făcut din sîrmă în formă de coarne și țesut între sîrme cu ață de lînă. Învăluind capetele *cișilor* deasupra *conșului*, a prins o *ciapță* (*șiapță*) făcută din pînză albă, în partea de jos cu o cusătură lată (fig. 10). De sărbători și la anumite prilejuri, peste *conciu* se învăluia cu o *propoadă* lungă din pînză albă (fig. 5, 7, 34), iar în zile de lucru, cu o *cîrpă* cumpărată, după o expresie mai veche, de la *bolță* (din comerț).

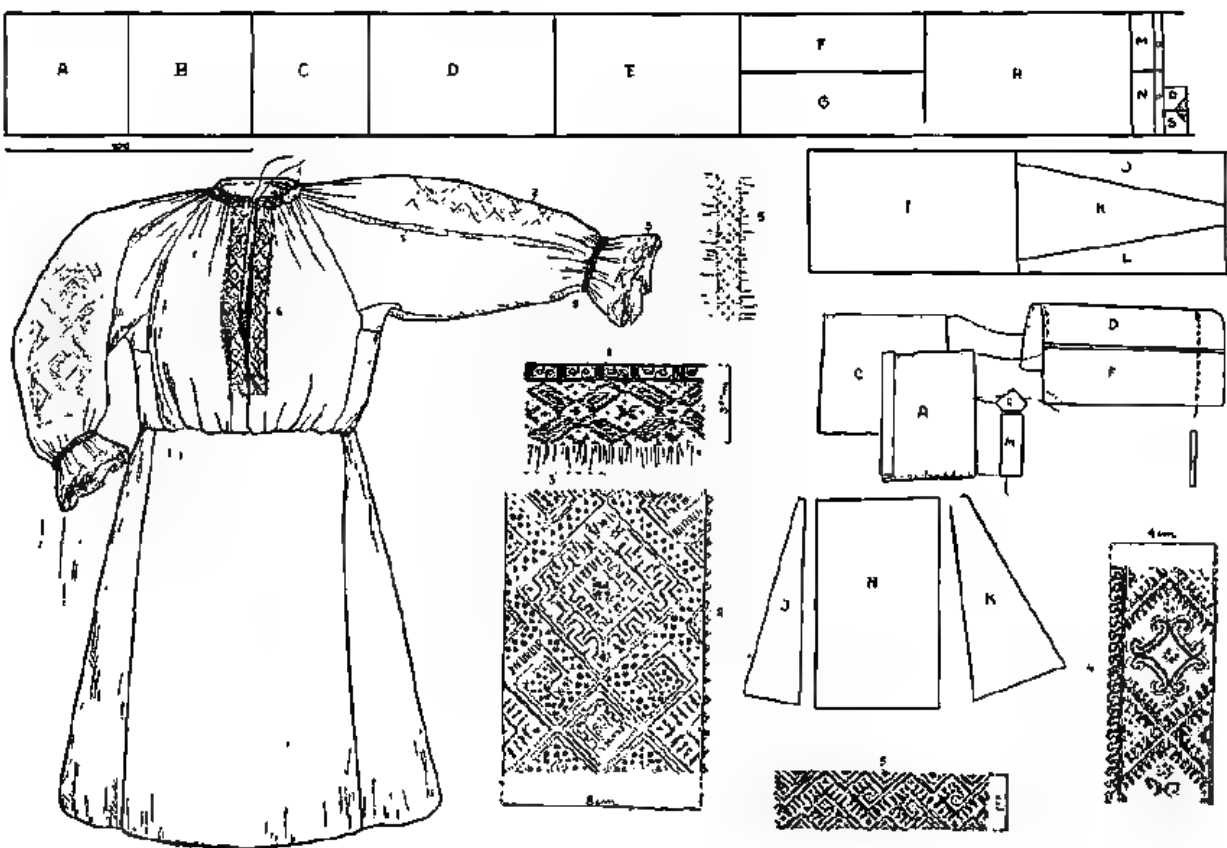
12. Două fete torcînd. Lunca Cernu de Sus, 1933

Fetele îș. purtau părul, ca și în cele mai multe locuri din Transilvania, împletit în două cozi, *tice*, una din părul de pe creștetul capului, petrecută, și a.c.i, sub urechea dreaptă și legată cu capătul ei de a doua *tică*, din părul de pe ceafă, și care atârna pe spate (fig. 11, 12, 36, 40 și 52).

Cămașa femeiască *inîia*, era lungă pînă la glezne (fig. 13) și avea două părți cusute laolaltă: partea de sus, pînă la briu, numită *ciupag* (Peșteana) ori *șupag* (Tuștea) iar partea de jos — *poale*.

Ciupagul are trei părți care ne interesează mai îndeaproape pentru motivele de cusături aplicate pe ele. Acestea sînt: *gulerul*, *brățara* și *gura la inîie*, iar partea de mijloc, care acoperă pieptul, e numită *foi* (Tuștea).

13. Croiul și motivele « iniei » din Tuștea

14. Bărbat cu «*șubă*» de lână și nevestă cu «*catrință*» albă în față.
Lunca Cernii, 1926

La guler, *brățară* și *gură*, *ina* e împodobită cu *pui* de *arnuci* (bumbac neră-sucit, cumpărat din comerț) de culoare neagră și vînătă. *Brățara* este partea din față de sub guler, unde se află o *crețură*, adică o încreștură mai bogată în cusături cu motive; un început al tehnicii mai răspândite în Ardeal, ca, de pildă, pe Valea Jiului și în Cîmpia Transilvaniei, de a coase *pui* în fața cămășii, pe muchia încreșturilor.

Mînecele iniei aveau, și ele, trei părți: mîneca propriu-zisă; manșeta mai îngustă și mai strînsă în partea ei de jos, numită *pumnași* și partea ei de jos, ce se deschide ca o pilnie, numită *fodori* (fig. 5, 7, 34 și 35). *Puii*, adică motivele de pe mîneca cămășii, sînt aplicați în trei feluri: *pui păstă umere*; *tablă*; și în *rînduri*. *Pui păstă umere* (fig. 37), cum arată numele, sînt o bandă îngustă de motive cusute de-a curmezîșul mînecii peste umeri. Se pare că această dispoziție reprezintă forma cea mai veche, ca și *pui păstă cot* la pîdureancă. *Tabla* este un singur rînd de motive mai late de-a lungul mînecii (fig. 13), iar *rîndurile* sînt formate din două sau mai multe rînduri mai înguste, cusute vertical de-a lungul mînecii (fig. 6). Culoarele preferate la motivele mînecii și cămășii sînt în genere: negru, negru cu alb și negru cu vinăt (Tuștea).

Termenul de *cupag* pentru partea de sus a cămășii este răspîdit și în alte părți ale Transilvaniei, chiar și peste Carpați, de pildă în Muscel, unde întîlnim termenii: *pumnaș* și *fodore* sau chiar *fudure* pentru părțile inferioare ale mînecii¹.

Peste poale se poartă, înainte și înapoi, cătrînța, iarna de lînă, iar vara de arnici (Peșteana). Cătrînța e făcută din *urzălușă* neagră și *arnici*, la care se mai adaugă și *rugița* (fig. 14, 38, 39 și 41). *Urzălușă* este bumbacul răsucit care se folosește la război ca *urzeală*. Arniciul, bumbacul nerăsucit, a fost folosit ca *băcială* (băteală). Din cînd în cînd se mai bagă în *bătea.d* și *rugița*, adică bumbac sucit, de diferite culori. Astfel, *cătrînța* întreagă este făcută din bumbac cumpărat din comerț (Tuștea).

¹ Florea Bobu Florescu, *Portul popular din Muscel*, în « Caiete de artă populară », E.S.P.L.A., 1957, p. 14.

15. Înzălirea «urzelei»
pe «sul». Tuștea, 1913

În schimb, *cătrința* de iarnă, dar mai ales *cătrințoiu*, cum se mai numește *catrința* dindărăt (fig. 39 și 41), se făceau pe de-a-ntregul din lână de culoare închisă, toarsă acasă. La anumite intervale se țeseau în băteală rugiță de culoare roșie, albă și neagră, pentru a da și *cătrințoiului* un colorit mai variat. În zilele friguroase de iarnă, se purta și în față, în locul *catrinței*, tot *cătrințoiu* (Tuștea). Este de remarcat faptul că mai demult se purta și *opregu* cu fire, ca în Banat, care a fost mai răspândit și mai des purtat în cele trei sate din colțul nord-vestic al Țării Hațegului: Răchitova, Lunca Cernii și Meria.

La mijloc, femeia se încingea cu *briu* negru de lână și peste briul mai lat cu o *brășire* colorată și mai îngustă (Peșteana).

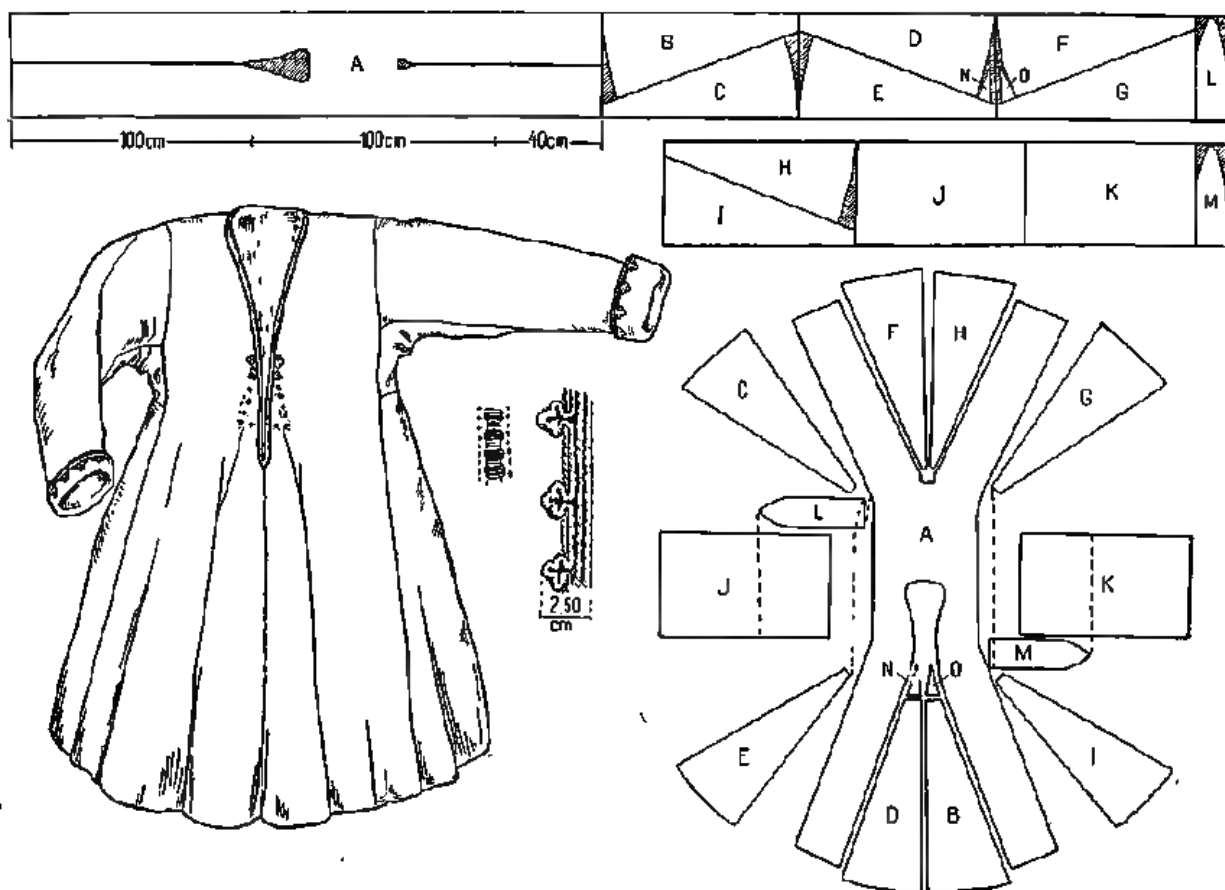
Pe picior se trăgeau *cioareci* albi de lână și peste ei colțuni *pistriși* și se încălțau *opinși* cu curele (fig. 34, 37, 38, 41), *păpuși*, adică pantofi (fig. 39) și *cizme*, *șizme* (Peșteana).

Peste *ciupagul* *iniei de port*, adică de toate zilele, se îmbrăca *pieptari* *înfundat* (fig. 9, 12), iar de sărbători *pieptariu* *crepat*, adică deschis în față (fig. 34, 35 și 38). Aceste două tipuri de pieptare, din blană de oaie, le vom întâlni peste tot în Țara Hațegului.

Atât femeile cât și bărbații aveau două piese de îmbrăcăminte de lână mai groasă, pe care le îmbrăcau când era rece, peste cele de pînă. Una, cea mai scurtă, *laibărul*, iar cea lungă, *șuba*, se îmbrăcau atunci când era ger mare.

Laibărul *măieresc* era scurt ca și *pieptarul*, ajungea numai pînă la șolduri (fig. 38 și 41). Croit din lână groasă, numită *șubi*, avea mîneci răsfrînte în partea de jos. *Laibărul* era chindisit pe la guler și margini cu găitane de diferite culori, numite *bîrnași* făcuți din lână și împlețiți în diferite culori. Bogăția culorilor în cromatica locală surprinde nu numai prin scara largă a nuanțelor, dar și prin terminologie. Și aici, ca și în ținutul învecinat al Pădurenilor, numărul și culoarea *bîrnașilor* diferă după vîrstă, încît aceștia subliniază diferențele grupelor de etate; de aceea, țărani deosebesc la îmbrăcăminte de lână: *bîrnași* *tineresc* și *bîrnași* *bătrînesc*. Limita între aceste două vîrste e socotită între anii 30 și 40.

Bîrnașii *tineresci* *sînt* *pistriși*. *Laibărul* era împodobit pe la marginea gulerului, la gură și la mîneci. Această decorație a *laibărului* cu *bîrnași*, se deosebea adesea de la sat la sat. De pildă, la Peșteana, ordinea în care erau așezați *bîrnașii* *tineresci*, socotind de la marginea dinafară spre interiorul stofei, a fost următoarea: roșu cu vînat, *viorint* (violet) cu verde, roșu cu vînat. La *laibărul* *bătrînesc*: negru, *roibat* (ruginiu), negru. În Tuștea, *laibărul* *tineresc* avea *bîrnași*: *vînațonu* (vînat închis), *roibă* (brun,

16. Croiul și decorarea «șubei înfundate» cu «birnași» pe margini. Lunca Cernii

maro, ruginiu închis), *verde* și *cot* cu negru, adică birnași negru așezat în linie ondulată cu cotituri. La bătrâne, laibărul are birnași negru cu *roibă*. Dacă am stăruit asupra acestor chindisiri ale laibărului cu birnași, am făcut-o pentru importanța lor în deosebirea vîrstelor, respectată cu stăruință la piesele de îmbrăcăminte în primele decenii ale veacului nostru.

Dar piesa cea mai veche și mai originală a portului femeiesc din Țara Hațegului și de pretutindeni este *șuba înfundată*. Ea era croită din *șubă* de lînă groasă și constituia îmbrăcămintea femeilor mai în vîrstă, în timp de iarnă geroasă (fig. 16, 42, 43). Cum arată și numele, ea nu era

crăpată, ci înfundată, se trăgea peste cap și, pentru ca frigul să nu aibă pe unde pătrunde, era lungă pînă la glezne. Partea ei de sus seamănă cu un laibăr femeiesc, dar înfundat și nu crăpat, cu poale lungi și largi, ale căror cute sînt adunate în față, ceea ce dă mersului o mișcare legănată în ritmul faldurilor. La mijloc se încinge *brîul* de păr negru, împletit cu bețe (fig. 17 și 43). Astfel de eșarfe împletite au fost găsite și în vechile morminte egiptene, iar astăzi le găsim în Caucaz și Algeria¹. Asemenea tehnică arhaică prezintă o primă etapă în evoluția țesutului. Peste acest briu se încingea o *brășire*, țesută la război, dar băteala nu se bătea cu *brîghele* de la război, ci cu *speciaza* din lemn în formă de cuțit mare și lat (Meria).

Și la șuba înfundată se observă aceeași diferențiere după vîrste în aplicarea *bîrnașilor* la marginile gulerului, guri și mîneșilor. Culoarea *bîrnașilor*, în Peșteana, la șuba înfundată a femeilor mai tinere, a fost: *negru, roșu, verde, roșu și vînat*, iar la cele de peste patruzeci de ani: *negru, roibă, negru*. Culoarea la poale era: *alb cu negru*. În Tuștea, șuba înfundată a femeilor mai tinere era împodobită la *guler, gură* și marginea de jos a mîneșii cu *brășire* țesută la război și cu *coturi*, adică cotituri negre, iar jos la poale cu *bîrnași negri și vîneși*, amestecați cu *roibă*. Deasupra, și aici, aveau *cor negru*, adică *bîrnașii* erau așezați în cotituri în linie ondulată.

Femeile bătrîne aveau șuba împodobită la *guler, gură* și mîneșă cu *bîrnași negru și roibă*, iar jos la poale cu *negru și alb*, fără *bîrnași* cu cotituri. S-a stăruit, și aici, în amănunte, pentru a arăta numeroasele deosebiri ce există în funcție de vîrstă și localitate în ornamentarea cu găitane a pieselor de lină: *laibărul femeiesc și șuba înfundată*. Un bun cunoscător al portului local putea distinge fără greutate, după culoarea găitanilor și numărul lor, localitatea și etatea purtătorilor pieselor respective.

În nord-vestul Țării Hațegului, unde găsim cîteva sate dintre cele mai izolate — Răchitova, Mesteacăn, Lunca Cernii și Meria — și unde pieptănătura cu coarne s-a păstrat pînă mai tîrziu, portul avea cîteva note distinctive. Conciul cu coarne al femeilor n-a atins nicăieri mărimea de aici (fig. 4, 6, 33 și 35), iar numărul *coșetelor*, al *firelor* de păr împletit, putea atinge și 20. *Broboada* (fig. 5, 7, 34, 38 și 40), care învelea capul, era de pînză țesută în casă, sau dintr-un material mai fin, cumpărat din comerț (*joly*) (Răchitova).

¹ Vezi R. Vuia, *Flechterei mit Stäbchen bei den Rumänen* în « Zeitschrift für Ethnologie », 1914, pp. 824—828.

În privința aplicării motivelor pe mineca cămășii femeiești, am întâlnit, și aici, după loc și formă, trei categorii: femeile tinere aveau *pui peste cot și tablă*, iar cele mai în vîrstă *pui peste umăr* (Răchitova).

O altă caracteristică a portului femeiesc din aceste părți era *opregul roibat*, cu fire de culoare brună-ruginie, ce se purta, mai ales vara, îndărăt. Iarna, îi lua locul *cătrînța* u mai gros, țesut din fire de lînă. La Meria, un sat așezat pe culme — la fel ca Mesteacănul din vecinătate — cu arături în terase ca și în ținutul Pădurenilor, cu care nu numai prin aceasta are trăsături comune întîlnim și vădite influențe ale portului pădurenesc. La Meria nu s-a purtat nici *cătrînță* și nici *cătrînțoi*, ci numai *opregul roibat*, îndărăt. Iar cînd femeia pleca undeva, își punea și înaintea opreg, întocmai ca la portul vechi din Banat, opreg cu fire purtat atît în față cît și îndărăt. O altă piesă caracteristică a portului popular din aceste sate este *cătrînța de pînză albă* (fig. 14), ce avea, în partea de jos, un rînd de pui, adică motive țesute cu culori (Lunca Cernii).

Peste ume se purta *laibăr* ori *laibărui* (fig. 38, 41), făcut din pănură de lînă, *șubă* ca a pădurencelor (Lunca Cernii, Meria) sau *pieptar crăpat* din blană de oaie și chiar *pieptar înflorat*, acoperit pe de-a întregul cu motive florale cusute cu fire de mătase ca în ținutul pădurenilor, operă executată cu măiestrie de cojocarii din satele de pe valea Bistriței (fig. 33). Iarna, cînd era ger, se purta *șuba crăpată și înfundată* (Lunca Cernii și Meria). *Șuba înfundată* a avut, aici, o întrebunțare generală și s-a menținut timp mai îndelungat (fig. 40).

După cum se vede, ne aflăm la un punct însemnat de încrucișare a pieselor de port, un adevărat «trium confinium» al întîlnirii porturilor din Banat, Pădureni și Țara Hațegului. Dar acest colț al Țării Hațegului este totodată și un loc de păstrare a pieselor arhaice. Portul femeiesc cu coarne împreună cu *șuba înfundată* s-au purtat aici pînă în deceniul al treilea și al patrulea al secolului nostru.

În jumătatea situată la sud de linia ferată a bazinului de la Hațeg, portul era

aproape identic — cu mici variațiuni locale — cu al satelor situate la nord de această linie. Astfel, în Cîrnești, lângă linia ferată și aproape de centrul acestui bazin, s-a purtat aceeași pieptănătură cu coarne, cu cele zece cosițe subțiri și cu *ceapță* sau *șapță*, cu *pu. pe conși*. Și aici, în zilele de lucru, femeia își învăluia capul în *cîrpă*, iar în cele de sărbătoare cu *propoadă*, care a fost, prin urmare, o piesă ceremonială, întrebuințată numai la sărbători, nunți etc.

La fete, portul celor două chici, una ce se împletește din părul de pe creștetul capului și alta din cel de pe ceafă, a început să fie părăsit. Astăzi, ele au numai o *cică pe cîrcă*.

Femeile purtau, și aici, *inie cu poale*, la mîneci cu *tablă cu pui ori pui peste cot*. Cele mai în vîrstă au avut, și ele, *tablă* la mînecele iniei, dar cu pui alb, și la *fodorile* mînecii; în schimb, *pumnașu* erau mai des ornamentați cu motive de culoare neagră.

Peste *poale* se purta, înainte și înapoi, vara *catrința de cîlși* și de *arnici*, iarna de *lină*. Picioarele se învăluiau în *obiele* și peste ele se trăgeau *șoareși* din pănură groasă de *lină* — *numiră*, și ea, *șubă* ori *șoareci* — în formă de ciorapi sau încălțăminte cu tureci lungi ce ajungeau aproape de genunchi. Iarna cînd era frig, încălțau *opinci*, iar vara la lucru au umblat desculțe și numai duminicile au îmbrăcat *sizme* (cizme). Astăzi, se poartă pretutindeni *păpaci*, pantofi cumpărați de la cooperativă.

Același port, cu mici variațiuni, îl întâlnim și la Ostrov, Valea Dîljii și, coborînd, pînă la Ohaba Sibișel de sub poalele Retezatului, satul cu *dube*, unde *apa cîntă* și *lemnul joacă* — aluzie la jocul ciocanelor de lemn al dubelor mișcate de șuvițele de apă. În aceste *dube* se așază *jubele* de *lină* ca să se îngroașe pănura. Și aici fetele își găteau capul cu cele două *uși* îmbinate sub ceafă.

Fetele și nevestele aveau, pe mîneca iniei două rinduri perpendiculare și paralele, bătrînele *pui pîsă umăr*, iar în partea de jos a mînecii, *fodori* cu *pui* și *cîpșă*, adică dantelă. Culoarea dominantă a motivelor era neagră (Ostrov), atît la cele tinere cît și la cele în vîrstă, dar se întrebuința și *arniciul roșu* și *vinăt*. În unele sate apăreau, și aici, *pui negri* peste umăr, iar cusătura, la locul unde se îmbină pinza, era acoperită cu motive în formă de cruciulițe culcate, numite *pișerău* (Ohaba Sibișel), tehnică și motive răspîndite în mai multe localități ale ținutului.

Peste *poale* se lega *cătrința*, vara de *arnici* și iarna de *lină* (Ostrov), cu un colorit închis: roșu *vinăt* și verde, cu predominanța însă a culorii negre (Ohaba Sibișel). Femeile tinere purtau *creptarul* (pieptarul) *crăpat*, bătrînele pe cel *înfundat*, folosit iarna și de cele tinere.

Acest port, așa cum a fost el în primele decenii ale veacului al XX-lea, se poate vedea în fig. 44. Femeia din dreapta are sus, la minca iniei, *pui peste umăr*, iar în partea de jos *fodori și siptă*. Ea poartă *pieptar înfundat și cătrință albă*. A doua femeie din dreapta e îmbrăcată cu *șubă înfundată* și cu *pieptar înfundat*. Ambele sînr îmbrăcate în vechiul port din bazinul Hațegului. Portul celor trei femei mai tinere din stînga este ceva mai recent decît al bărrinelor din dreapta dar și el, în bună parte, dispărut.

Iarna, cînd e rece, s-a purtat și aici laibărul de lînă, scurt pînă la brîu, cu *bîrnașe* ce au variat după localizare. De pildă, în Ostrov cu *bîrnașe*: negre, verzi și roșii, iar la Valea Diljii cu: *roiban verde* împletit cu *mogozin* și *roiban*. Femeile mai în vîrstă au purtat, și aici, iarna, de sărbători, *șubă înfundată* (fig. 44). Vara, la lucru, femeile au umblat desculțe și numai duminica îmbrăcau *șizme* (cizme, Cîrnești). Înainte de a se încălța, își trăgeau în picioare *șioareși* (cioareci) de lînă albă, lungi pînă la genunchi, și peste ei *colțuni pistriți* tot de lînă. Se încălțau cu *opînși*, *păpuși* și *șizme*. Cioareci și colțuni se purtau în cizme, iar la papuci se luau *ștrmfi* adică ciorapi (Ostrov, Valea Diljii).

Portul cu coarne, împreună cu toate piesele specifice portului femeiesc, a fost cel mai răspîndit și cel mai caracteristic bazinului de la Hațeg. El s-a întins, acum cincizeci de ani, de la marginea de nord a bazinului pînă în satele de sub poalele Retezatului. Clopotiva, Rîu de Mori, Valea Diljii și cele două Ostroave au format marginea de miazăzi a acestui port original și străvechi. Acest port specific Țării Hațegului a rezistat pînă în ani de după întîiul război mondial, deci aproximativ pînă prin 1920, de cînd s-a accentuat dezagregarea portului popular pe toată linia, ca urmare a nivelării capitaliste a deosebirilor regionale, prin formarea pieței interne unitare.

Pe vremuri, portul cu coarne a avut o răspîndire mare și la alte popoare, ca, de pildă, la croați, la slavii de răsărit și, îndeosebi, la velicorușii din sud. La aceștia din urmă, coarnele, în gîteala capului, erau așezate, la început, în secolele XVIII—XIX, pe creștet, în poziție verticală. Apoi, din verticală au devenit orizontale și, totodată, s-au îndreptat spre ceafă, avînd deci aceeași poziție cu cea a portului din Țara Hațegului.

Nu e lipsită de interes afirmația unor autori că ideea care stă la baza acestui port cu coarne la femei este foarte veche¹, dar nicăieri

¹ Cu privire la răspîndirea portului cu coarne la femei vezi: A. Haberlandt, *Der Hornputz. Eine altertümliche Kopftracht der Frau in Osteuropa in «Slavia»* II nr. 4 pp. 680—717; D. Zelenin, *Russische (Ostslawische) Volkskunde*, Berlin und Leipzig 1927, pp. 229—233; Dr. M. Gavazza V. Tkalčić, T. Paulić, *Oprema ženska glave*, în «Etnografska Istraživanja i grade» Zagreb, 1934, pp. 53—68; J. Hanika, *Gestalttypen in den europäischen Kopftrachten*, în «Tracht und Schmuck im nordischen Raum» Leipzig, 1938, pp. 59—61.

portul cu coarne nu prezintă forme mai originale și mai arhaice ca în Țara Hațegului.

Portul bărbătesc din bazinul de la Hațeg, și în genere cel din Țara Hațegului, nu avea eleganța sobră a portului poienăresc și nici varietatea și bogăția decorativă a celui bănățean. Nu avea nici măcar inventivitatea portului femeiesc din același ținut. Simplu și practic, armonia portului bărbătesc se datora, în bună măsură, materiilor folosite. Pînza țesută la război și șuba de lînă, precum și puținele găitane aplicate la margini, realizau un ansamblu unitar. Era îmbrăcăminte a unei populații de foști iobagi, cu o viață grea, istovitoare, cu puține răgazuri. Acest port impresionează prin sobrietatea croiului, prin coloritul lui natural, deschis, prin surul potolit al pănurii de lînă și structura materiilor prime, pînza țesută la război, și, mai ales, acea *pînză de-a groasă*, folosită la îmbrăcăminte de lucru a bărbaților.

În partea de nord-vest a bazinului de la Hațeg, în cîteva sate de pe înălțimi și din văile izolate (Meria, Lunca Cernii de Jos și de Sus), pieptănătura cu *chici*, din vremea iobagilor, mai era păstrată de cîțiva bătrîni, încă multă vreme (fig. 45). Chiar și după întiul război mondial, cei tineri se tundeau lăsîndu-și păr pe frunte, iar cei de la treizeci de ani în sus, deși erau tunși pe creștet, lăsau jur împrejur o *cunună de păr*. Cei vîrstnici, de la cincizeci de ani în sus, purtau părul lung, pînă pe umeri.

Înainte de întiul război mondial, în bazinul de la Hațeg bărbații purtau niște pălării cu margini excepțional de late, care apoi au devenit mai potrivite (fig. 48). Tinerii poartă azi pălării cu boruri înguste și numai bătrîni, cu boruri late. Acest port al pălărilor cu boruri late este cu atît mai surprinzător, cu cît vecinii de la apus, bănățenii, și cei de la nord, pădurenii, purtau pălării cu margini răsfrînte, iar vecinii de la răsărit, poienarii, cu boruri extrem de înguste. Un desen, păstrat din a doua jumătate a secolului trecut, publicat și în această lucrare (fig. 3), reprezintă, în schimb, un bărbat purtînd o pălărie cu borul răsfrînt în sus. Iarna se poartă *căița laie*, o căciulă neagră din blană de miel cu fundul lat (fig. 45, 47 și 48).

Cămeșa este lungă pînă la genunchi și uneori și pînă sub genunchi (fig. 46, 47 și 48). Pentru sărbători, ea e din *pînză de-a subțire*, iar pentru lucru e din *pînză de-a groasă*, are *pumnași*, adică manșete la mîneacă. La cei tineri, gulerul, gura cămășii și *pumnașii* sînt împodobiiți cu *pu negri de arnici*, iar la cei trecuți de patruzeci de ani cu *pu albi de bumbac*. Uneori, la guler și la gură, cămășile aveau *cusătură albă* (motive albe), iar la *pumnași* vînațe și negre (Răchitova).

În față, la mijlocul ei, *cămeșa* are un M cusut cu ață neagră, iar în spate, tot la mijlocul ei, de asemenea un M cusut cu ață albă, căreia i se zice *clin*. Acest M, de pe față și spatele cămășii bărbătești, nu este altceva decît așa-numitul *barbur*, atît de caracteristic pentru cămașa jienilor, mărghinenilor din jurul Sibiului și mocanilor din Munții Apuseni.

La Valea Diljii, pînă la treizeci-patruzeci de ani, bărbații purtau cămăși cu pui negri la guler și pumnași, iar la cămășile celor de peste patruzeci de ani pui de la guler și pumnași au fost împeștrîți cu alb și negru.

Partea inferioară a corpului era acoperită, vara, cu *îzmenes* largi și iarna, sau cînd e răcoare, cu *cioareci* sau *șoareci* strîmți de lînă albă. La cei tineri, la marginea de jos, *îzmenes*le aveau *cițță*, *șipșă* (dantelă), iar deasupra, la glezne, ele erau legate cu curele numite *trăgătoare* (plural: *trăgători*), *cudă* (Peșteana), *curea*, *cătărăma* (Ostrov).

Pe talie, bărbații se încingeau cu o *curea* lată, cu două sau trei *cătărame* mari în față, în care își țineau banii, hirtile de valoare etc. În unele locuri (Valea Diljii), feciorii și bărbații au *cure* cu *bumbi* sau, cum se mai zice, *bugărie* cu *bumbi* (fig. 46, 47 și 48), iar bătrînii se încingeau cu un *brîu* sau un *șerpar* lat de piele. Acestei curele late (fig. 47) i se zicea și *brîu* (Ohaba Sibișel). În afară de cureaua lată, bărbații se încingeau și cu o cingătoare, țesută din lînă colorată (Peșteana). Cu cincizeci de ani în urmă, aceste curele atingeau și lățimea de 20—25 cm.

E locul să arătăm aici că, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, trăsătura cea mai caracteristică a portului bărbătesc din Țara Hațegului, am putea spune chiar stilul acestui port, a fost tocmai cureaua foarte lată și pălăria cu boruri extrem de largi, elemente ce dominau ansamblul portului prin mărimea lor exagerată. De asemenea, culoarea lor închisă sublinia contrastul între acestea și fondul deschis al îmbrăcămîntei de pînză albă și de pănură de lînă sură.

Pălării cu boruri extrem de largi s-au purtat și în Slovacia, în Tirol și la croații de-a lungul litoralului adriatic și Savei. Ele au fost, de altfel, « la modă » în Europa Centrală chiar și în epoca feudală, astfel încît răspîndirea și continuitatea lor pentru o perioadă considerabilă este certificată.

Aceste pălării au avut și un rol social precum și unul simbolic. Ele au fost nu numai un simbol al bărbăției, dar și un drept al claselor exploatatoare. Purtarea lor, în anumite epoci, a constituit un drept exclusiv al stărilor privilegiate. Pătrunderea pălărilor late în păturile de la țară poate fi deci considerată nu numai ca un aspect al modei, din diferite epoci, dar și ca o tentativă de a anihila acest simbol al claselor

privilegiare, precum și o tendință de emancipare de sub restricțiile impuse lor¹.

De altă parte, este cunoscut faptul că pălăria cu boruri late a fost purtată în a doua jumătate a secolului trecut, având o mare răspindire în teritoriul fostei monarhii austro-ungare. O simplă răsfoire a albumelor de costume ale epocii ne convinge de acest lucru. Astfel, pare mai justificat să căutăm originea acestor pălării mai degrabă în moda secolului trecut, decât să presupunem origini prea îndepărtate.

Pieptul este acoperit cu *pieptari cu gură* (în unele comune se pronunță și *kieptari* — Valea Dîljii) sau *pieptari înfundat* (fig. 47 și 49), cînd nu e prea cald, iar iarna cu un *cojocuș* cu mineci, care acoperă numai partea de sus a corpului pînă la coapse (Peșteana). S-a remarcat faptul că la Meria femeile poartă *laibere* scurte fără mineci, din pănură de lînă, ca și în regiunea pădurenilor. Același *laibăr* de tip și croi pădurenesc îl poartă și bărbații din Meria, ceea ce constituie încă o dovadă că în multe privințe Meria face tranziția între Țara Hațegului și regiunea pădurenilor.

Picioarele și le încălțau cu *obiele* și peste ele cu *toloboni* din pănură de lînă (fig. 45, 47 și 48). Primăvara, pe ploaie, se purta și *obială* din piele de oaie — numită *plotoj* — folosită cu păr cu tot (Meria). În satele dinspre sud de linia ferată se purtau *colțuni* și *opinci cu gurzui* (fig. 45 și 47). Colțunii se făceau din lînă și *urzăluță*, fir de lînă, cumpărată din comerț și folosită ca atare, de unde îi vine și denumirea (Valea Dîljii). În unele locuri, numai feciorii purtau de sărbători *colțuni* în opinci (Ohaba Sibîșel).

Iarna și toamna, cînd e răcoare, bărbații se îmbrăcau cu două piese caracteristice portului din aceste părți, *laibărul* și *șuba*, ambele croite din pănură de lînă, numite în graiul popular *șubă* ori *șoareci*. Deosebirea între aceste două piese constă în aceea că *laibărul* este mai scurt, pînă la genunchi, iar *șuba* mai lungă, pînă la glezne, avînd cîini în cele două părți de la subsuori (fig. 45, 46, 47 și 48).

Aceste două piese au o deosebită importanță, ele fiind singurele din portul bărbătesc, ornamentate cu găitane într-o atîr de mare bogăție de culori și motive aplicate pe margini, ca, poate, nicăieri în altă parte.

În Peșteana, situată spre nord de linia ferată Hațeg—Caransebeș, se purta *laibăr* de culoare albă și neagră; la marginile lui, la guler, piept și

¹ Cu privire la problema rolului social al pălărilor și îndeosebi a celei cu boruri late, vezi: Fr. v. Nopcsa, *Albanien*, p. 204—210; Bruno Schier, *Die mittelalterliche Anfänge der weiblichen Kopftrachten*, în «Beiträge zur sprachlichen Volksüberlieferung», Berlin, pp. 151—153, același, *Der Hut als Spiegel der sozialen Stellung und seelischen Haltung seines Trägers*, în «Zeitschrift für Volkskunde» L

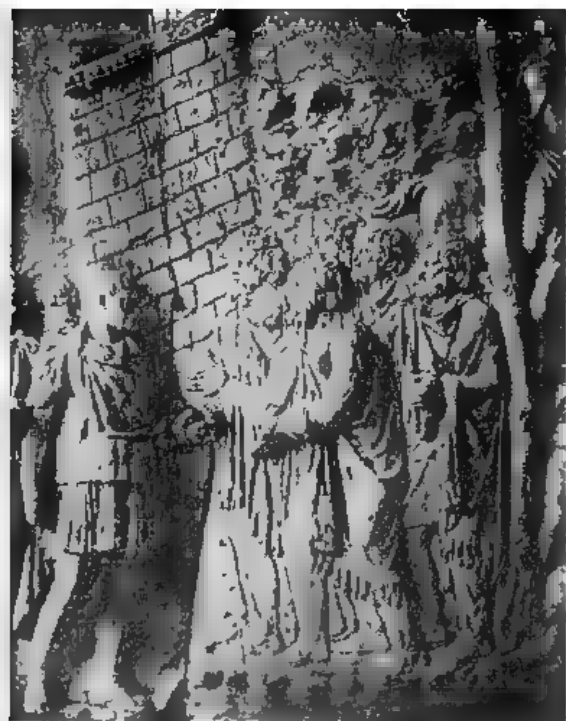
mîneci cu *bîrnașe roibă* (ruginiu închis), *pestriș* (roșu cu galben) și *vînat* cu sîrmă albă, *roibă* (brun-ruginiu) și cu *șiptă*, adică dantelă. De la patruzeci de ani în sus, se purta numai *laibăr* alb cu *șinor* (găitane) negru și alb pe la margini.

Haina lungă de lînă, *șuba*, a fost totdeauna albă și chindisită la guler, piept, clinurile de la subsuori și la mîneacă — cu *șinoară* (fig. 45, 46, 47 și 48). Cei tineri, pînă la treizeci de ani, o purtau cu *șinoară* negru și roșu. La mîneacă și la clinuri, din distanță în distanță, se mai puneau și *pupuri* făcute din o linie ondulară cu o mică floare, ca un trifoi (vezi fig. 47, persoana din stînga). Cei mai în vîrstă au avut numai două *șinoare*: neagră la marginea dinafară și albă la cea dinăuntru. Aceste două culori, destul de stabile, au fost aplicate aproape în toate satele din bazinul Hațegului la îmbrăcămîntea celor vîrstnici. *Șuba* este sau *îmbăierută*, cînd se poartă numai pe umeri (fig. 46 și 48), sau îmbrăcată pe mîneci.

În comuna Hățăjel, vecină cu Peșteana, au fost chiar trei categorii de laibăre, după etate: *la junî*; *la cei de mijloc*; și *bătrînesc*. Junii au avut laibărul bogat ornamentat cu *șinoare* și *bîrnași* de cele mai diferite culori și figuri: *șinor* negru, *brășire* pestrițe, *viorint* (liliaceu) și *șinor* negru *încolășit* (un fel de meandre rotunde încolăcite); chiar și *șinorul* e cu *cotitură* (ondulat). *La cei de mijloc*, laibărul era ornamentat cu *bîrnași* negru, *viorint* (liliaceu), ca *floarea persecului* cu *colășei* de *șinor* negru, *bîrnași* ca *floarea persecului*, *bîrnași* negru. Laibărul bătrînesc avea numai *șinor* negru sau alb și negru pe la margini.

Șuba a fost și ea: tinerească cu pui negri, cu roșu și cu *șiptă* (dantelă) pe la margini sau, mai precis, *șinor* negru și roșu, *pișerău* (cruciulițe culcate), cu *floarea persecului* și *șiptă* (dantelă); la hăi *mijlocași* cu *șinor* alb și negru, *pui* negri cu roșu; *șuba* bătrînească a avut *șinor* alb, negru și *pui* negri cu *mohorît* (brun-ruginiu). Bătrînii mai purtau și *cojoc* bătrînesc din blană de oaie fără pui.

Laibărul era croit din cinci bucăți de pănură de șubă: *stanu*, la spate și în față era croit dintr-o singură bucată și la mijloc cu o bucată rotundă, tăiată pentru cap și grumaz, cele două clinuri de la subsuori și cîte o bucată pentru fiecare mîneacă. La Răchitova, sat ascuns într-o vale în partea de nord-vest a Țării Hațegului, *bîrnașii* aplicați la laibărele celor tineri au fost mai mult de culoare roșie, iar la cei bătrîni de culori închise. Croiul *șubii* diferă de cel al *laibărului* prin faptul că în față *șuba* avea aripi adăugate la *stan*, iar la subsuori, în afară de bucata numită și *aicea clinu*, mai avea, în partea de sus, o broșchiță bogat ornamentată cu găitane pe de-a lungul cusăturii (fig. 45, 46, 47 și 48).

18. Căperenile dacilor, îmbrăcați cu glugi, în fața lui Traian. Columna lui Traian, Roma

Șuba lungă a fost purtată numai de bătrini. În timpul din urmă ea a fost părăsită, iar azi, toată lumea, tineri și bătrini, poartă *laibăre*, care sînt mai scurte. În schimb, la Lunca Cernii, așezată într-o vale mai izolată, s-a păstrat pînă în anii din urmă *șuba albă* chindisită pe la margini la cei tineri cu negru, *rugișă* (ruginiu), *oîndt* împletit cu *tugișă* și *rugișă*, iar la cei bătrîni cu negru, *roibat*, *oîndt* cu *roibat* și *roibat* (fig. 45).

În satele dinspre sud de linia ferată Hașeg—Caransebeș, ca, de pildă la Cîrnești, tinerii au purtat *laibăr negru* cu *pui* și pe la margini cu *șinoare roșu* și *șubă albă* cu *bîrnași negri* (fig. 48).

În comuna învecinată (Unciuc), tinerii au purtat mai mult *laibăr negru* cu *bîrnași*: negru, *roiban*, negru, iar bătrînii mai mult *șuba* cu *bîrnași*: negru, alb-negru. De altfel, portul este același.

cu mici deosebiri și în comunele învecinate, Ostrov și Valea Dîljii. De pildă, la Ostrov tinerii au purtat *laibăr* cu *bîrnași*: roșu, galben și vinăt, dar în zilele de odihnă și ei purtau *șubă albă*. Bătrînii au avut *laibăr alb*, cu *bîrnași*: negru, *roibă*, negru; iar în zilele de sărbătoare *șuba albă* și *șinor* cu *colaci* (colaci). Prin urmare, portul se schimbă nu numai după comună și nu numai după erate, dar și la diverse ocazii.

O mare varietate a existat în Valea Dîljii, un sat mai izolat sub poalele Retezatului, cu multe izvoare și pîne pentru *șube*. Și aici tinerii, pînă la trezeci de ani, au purtat *laibăr negru* cu *bîrnași*: roșu și *mogozin* (o culoare ca floarea pietricului), dar și alte combinații, de pildă, *întîlul bîrnași*: roșu, *mogozin* sau *roiban deschis*, al doilea *bîrnași* verde ori *primburd*, *panglică* verde cu *mogozin închis*; al treilea *bîrnași*: *mogozin* ori *roiban închis*. De la trezeci de ani în sus, la lucru a fost purtat *laibăr alb* fără *bîrnași*, iar de sărbător, *laibăr alb* la marginea cu trei *bîrnași*: negru, roșu *roibă* (*roiban deschis*) și negru. *Șuba albă* au îmbrăcat-o numai de la trezeci de ani în sus, cu *bîrnași* ca și la *la băr*, *șuba neagră* a fost fără *bîrnași*.

În Ohaba Sibișel au fost, de asemenea, trei grupuri în ce privește decorarea *laibărului* cu *bîrnași*: cei tineri au purtat, și aici, mai mult *laibăr* negru, la margini cu *bîrnași*: *vîndtoniu* (vînat închis) împletit cu *roibă* verde cu *mogoz*, *vîndtoniu* cu *roibă* și mai înspre interior cu *șipșă*. Cei de vîrstă mijlocie (30—40 de ani) au avut *laibăr* alb cu *bîrnași*: negru, *roibă* și negru pe la guler și margini. Cei bătrîni, *laibăr* alb fără *bîrnași* și *șubă* albă cu *bîrnași* alb și negru. Și cei mai tineri au purtat *șubă* albă cu *bîrnași*: negru, *roiban*, și cu negru pe la partea interioară a aripilor, cu *pui* de *bîrnași* negri, împeștrîți cu *roiban*, spre marginea interioară cu *ciptă neagră* ori *pișerău*. Bătrînii au avut la *șubă* *bîrnași* albi cu negru. S-a purtat, mai rar, și *șubă* neagră (fig. 47).

Dacă am străruit, poate, mai mult asupra acestor amănunte ale decorării *laibărului* și *șubei*, după sate și etate, am făcut-o, dinadins, spre a arăta cîtă atenție s-a dat acestor amănunte, tradiția, ca, poate, nicăieri în altă parte, reglementînd cu rigurozitate, pînă în cele mai mici amănunte, decorul pieselor în funcție de diferențele de vîrstă și de ceremonial.

Portul popular d.n. acest ținut, și, mai ales, în părțile de vest ale bazinului de la Hațeg, mai cuprinde încă o piesă arhaică tipică, *cășula*. Gluga aceasta,

19. Țărani cu glugi, din Lunca Cerni de Sus, așezați la fe. ca daci de pe Columna lui Traian. 1912

din pănură de lână are la partea ei de jos motive țesute la război sau chiar cusute cu bumbac colorat și cu cucuri la capăt (fig. 37 și 49). Ea este purtată atât de bărbați cât și de femei (fig. 34), avînd o dublă întrebuințare: în timp ploios sau cu ninsoare e purtată pe cap (fig. 49), iar la drum are și rolul unei straițe agățată cu *baierele* ei de gît sau atîrnată de umeri (fig. 37). Nelipsită drumeților din aceste părți, pe lîngă aspectul decorativ, mai este și de mare folos, purînd fi întrebuințată, cum am arătat, după împrejurări, fie ca straiță pentru merinde la drum, fie ca glugă în caz de ploaie.

Ca toate piesele ce sînt legate de o anumită utilitate, și gluga — ca și cojocul, șuba infundată, briul împletit cu bețe, opincile — poate avea o vechime considerabilă. Cu toată prudența și rezerva față de comparațiile îndrăznețe, mai ales într-un răstimp atât de mare, totuși nu putem să nu constatăm marea asemănare între îmbrăcămintea dacilor de pe Columna lui Traian și portul actual al glugii din Țara Hațegului (fig. 18 și 19)¹.

Cu toate că în ultimele decenii a suferit multe schimbări, portul bărbătesc s-a păstrat relativ mai bine decît cel femeiesc. Au dispărut sau s-au modificat, mai corect s-ar spune că s-au modernizat, piesele de lână, cum sînt *laibărul* și *șuba*. Materialul, pănura de lână, ca produs al industriei casnice, a rămas același, dar s-a împrumutat croiul hainelor de la orașe. În schimb, piesele de pînză, cămașa și izmenele, și, uneori, chiar și cioarecii de lână și *cureaua* lată de plotog, păstrează încă linia tradițională a portului local.

În afară de aceste piese albe de pînză au mai rezistat vremii și piesele legate de viața pastorală, ca apărătoare de ploi și frig, cojocul strămoșesc și iepegea impermeabilă (fig. 53). Aceasta din urmă a fost adusă aici, probabil, de ciobanii mîrgineni transhumanți, din balta Dunării. Chiar și numele arată vîdita influență balcanică.

¹ Cf. R. Vuia, *Ethnographische Beweise für das Alter und die Kontinuität des rumänischen Volkes in Siebenbürgen*, în «*Siebenbürgen*» București, 1943, vol. I, p. 42 (fig. 9 și 10); Fl. B. Florescu, *Monumentul de la Adamclis, Tropaeum Traian*, București, 1959, Editura Academiei R.P.R., pp. 444—445.

PORTUL DIN PARTEA DE VEST A BAZINULUI DE LA HAȚEG

Portul cu coarne al femeilor din bazinul de la Hațeg, judecînd după datele ce le avem, nu s-a întins pînă la marginea de vest a bazinului, pînă la Poarta de Fier, care constituie granița naturală a acestui ținut. Venind din vest, portul bănățenesc a pătruns prin trecătoarea ce pleacă de la Caransebeș spre Hațeg, pînă la linia constituită de satele Păucinești, Grădiște, Poieni. E adevărat că și granița administrativă a Țării Hațegului a trecut, pe vremuri, mult dincolo de Poarta de Fier, pînă la Boușari de Jos.

Dar portul bănățenesc din aceste părți a pătruns nu numai destul de adînc, cu toate elementele sale constitutive, ci, prin cîteva piese, și mai ales prin originalul opreg cu fire — « leitmotivul » portului bănățenesc el s-a introdus în colțul de nord-vest al portului cu coarne, pînă la linia Lunca Cernii—Răchitova și chiar și pînă în inima acestui bazin, la Cîrnești. Deci, o dovadă că culturile populare ale unor regiuni superioare ca dezvoltare economică, în urma relațiilor de schimb și culturale, au tendința de a se impune peste zona celor inferioare.

Nota dominantă ne este dată și aici tot de portul femeiesc. Trăsăturile lui esențiale sînt asemănătoare cu acelea ale portului din Banat: *ceapța* cusută cu *bircă* și *mărgele*; *cămașa* cu *tablă* sau *blană* și *tățeturi* (ajur) la *mîneci*; și *opregul* cu fire.

Portul bărbătesc păstrează, și el, mai ales în zona marginală, piese comune cu cel din Țara Hațegului. Însă, pe măsură ce ne apropiem de Banat, se aseamănă tot mai mult cu portul acestui ținut. Nu se mai întîlnesc piesele crote sobru după necesitățile omului, deprins cu viața aspră. Elementele decorative, linia, croiul, culorile, toate împreună trădează înclinarea spre ornamentica exuberantă a portului din Banat.

Femeile așezau un *șerc* (cerc) din sîrmă, înfășurat în pînză albă peste pleptănătură, pe care o acopereau cu *ceapță*, *șeapță*, bonetă rotundă împodobită cu motive geometrice în culori vii, uneori și florale, cu aplicații de mărgele (fig. 20, 21, 22). Femeile tinere au purtat *kışkîneu* cu *șocoș* năframe cu ciucuri, în culori vii, roșii, galbene.

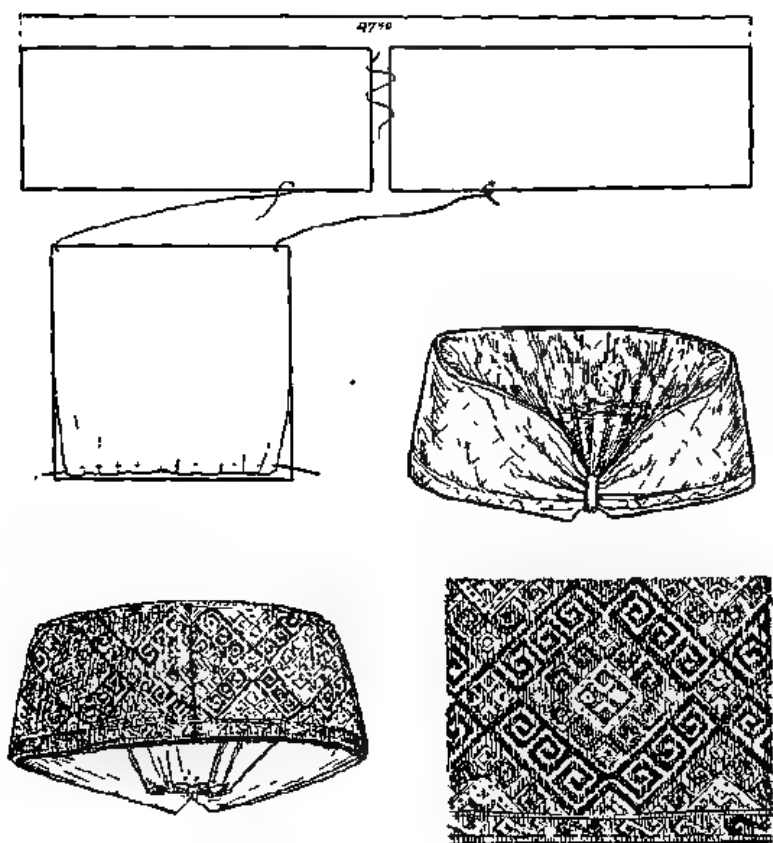
Caracteristica portului femeiesc era *tabla* sau *blana* lungă și lată, pe mîneca *cămășii* (fig. 23), ca și în Banat și în regiunea pădurenilor formînd, în această privință, o zonă comună. Dar nicăieri arta cusutului nu s-a impus cu piese atît de elaborate și artistice ca aici. Aceste *table* sau *blănuri*,

20. Femele cu «ceapță». Poleni, 1913

21. «Cepte» din zona Bucova-Boușari.
(Colecția Muzeului Etnografic
al Transilvaniei din Cluj)

22. Croial și motivele unei «cepe» din zona Bucova Bouțari

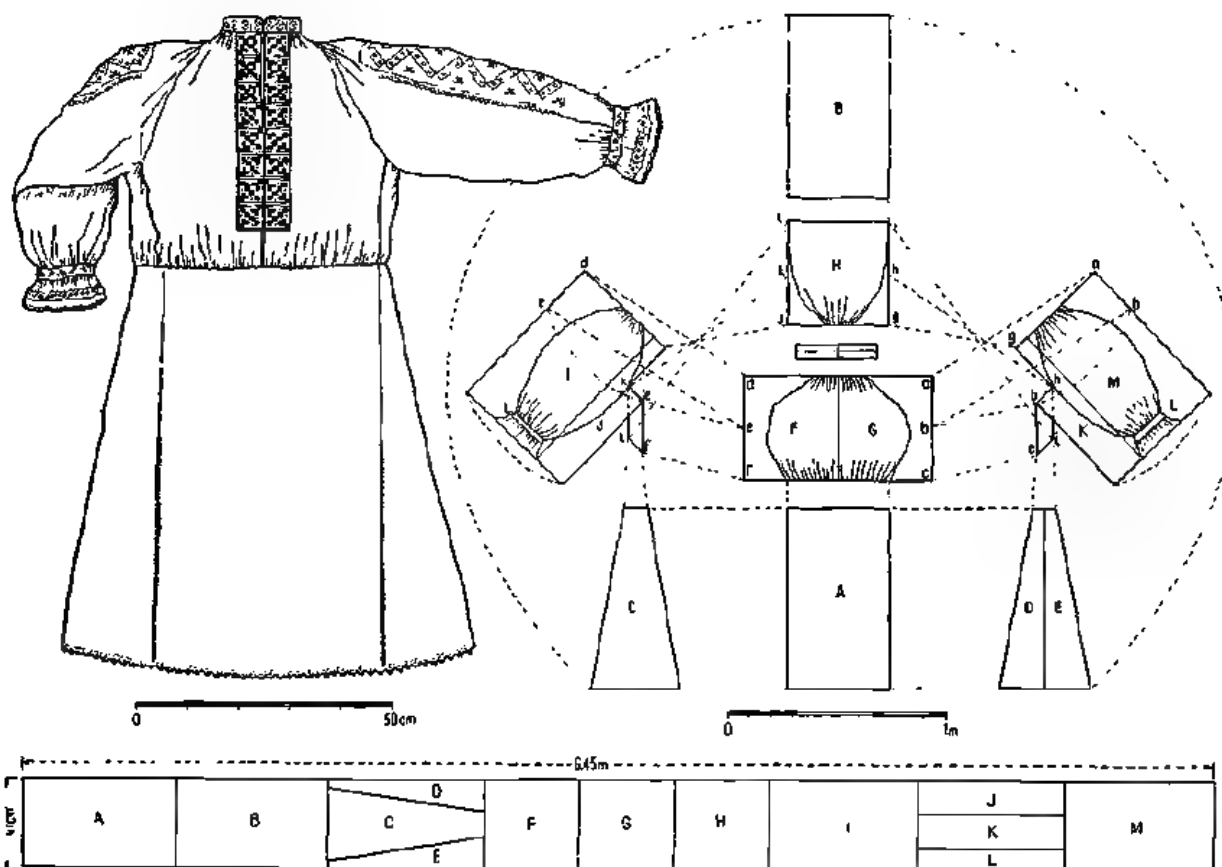
asemănătoare cu unele mici tapiserii aplicate pe mânecile cămășilor femeiești, sînt adevărate compoziții maiestrite, susținute în culori sobre, în care cîteva pete vii dau efectul pietrelor prețioase (fig. 24 și 25). Aici nu întîlnim influențele orientale ale tablelor bănațencelor din părțile Timișului, cusute în aur și cu *ădîeturi* (ajur). Motivele compacte și de o aleasă cumpătare au fost armonizate spre a îmbina elementul geometric cu cel floral într-un desen simplu.

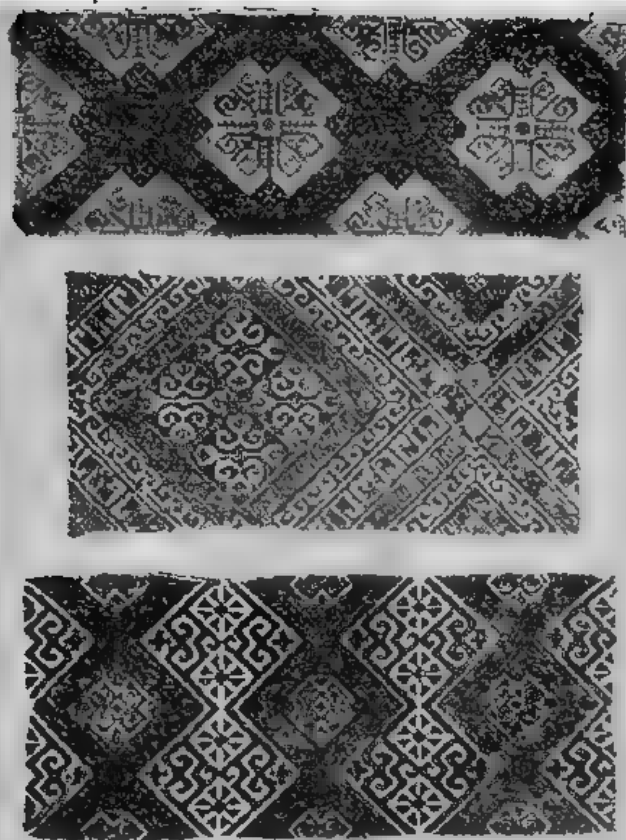
Poalele sînt, și ele, de o factură mai fină, cu *ciurătură*, *șurătură* — adică ajurul — pătruns și în păturile țărănești, ajungînd, mai ales în portul femeiesc din Banat, la o mare dezvoltare. Caracteristica principală

a acestui port o constituie însă *opregul* cu *fure*, purtat în partea dindărăt (fig. 50) și *cătrînța*, nelipsită portului femeiesc din aceste locuri.

Piesa cea mai decorativă a portului femeiesc este *pieptarul de oare*, cusut pe de-a întregul cu pui de *blăcă* și cu *luna* în spate. Elementele lui principale sînt: *crutura*, sau *șutora* în formă de floare cu patru petale, *roata*, o floare în formă de cerc și *ochiul boului*, în formă de inimă, cu vârful în sus. Întregul pieptar este acoperit cu elemente florale și tipice

23 Croiul și motivele unei cămăși femeiești din Bucova

24. «Table», cusături late de pe minecile cămășilor din zona Bucova-Boufari. (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

artei cojocarilor din aceste părți. Numai în spate se lasă un loc gol în formă de semicerc. Aceste cojoace, adevărate piese de artă ale cojocăritului local, s-au răspândit și în regiunea pădurenilor. Iarna se purta o șubă de lână albă, bogat ornamentată cu spirale cu șnur negru, azi aproape dispărută.

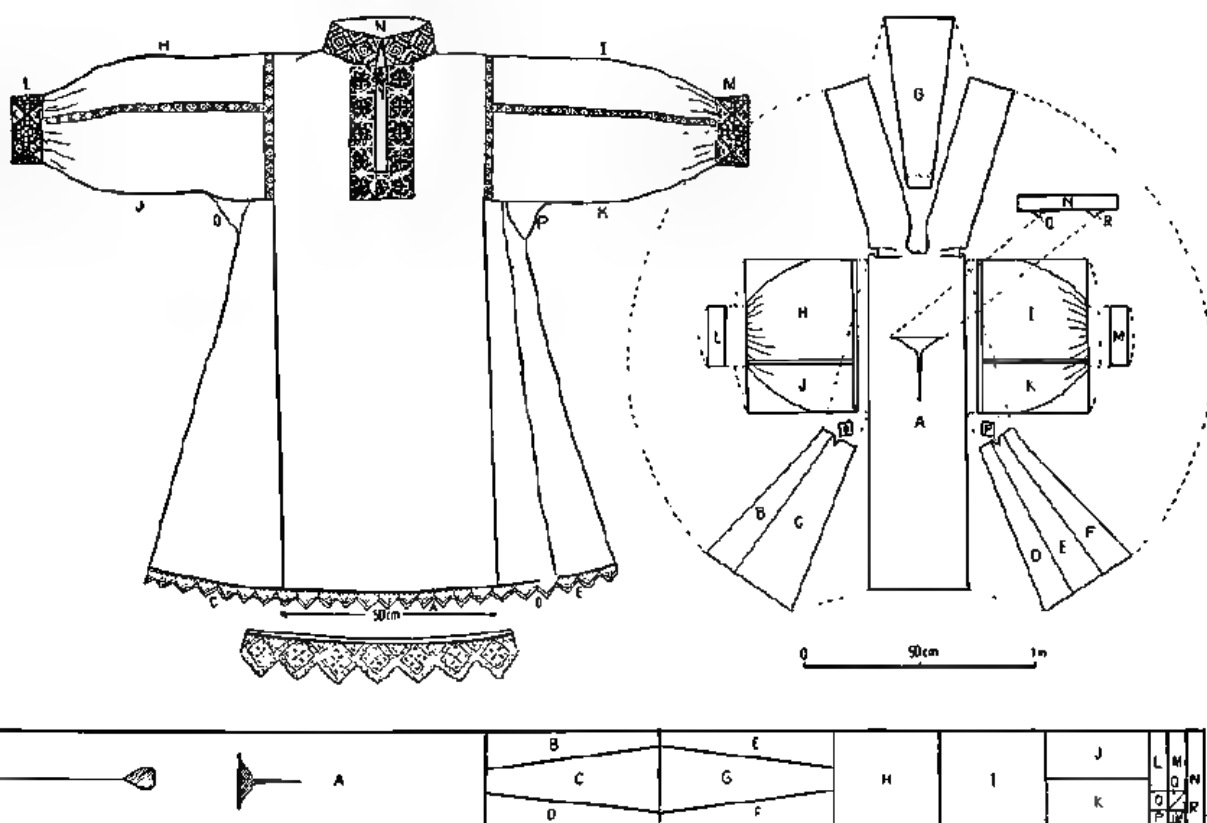

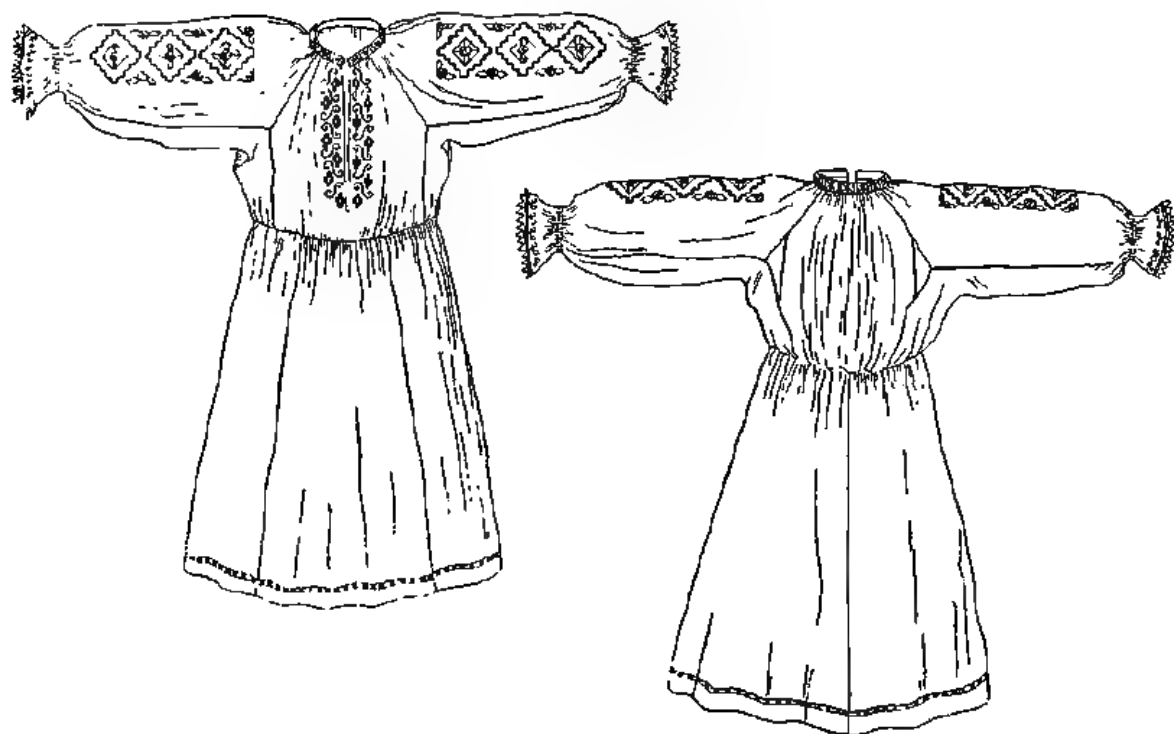
25. «Table», cusături late de pe minciola cămășilor femeiești din zona Bucova Boușari. (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

Portul bărbătesc prezintă, și el, vădite influențe bănățene. Cămașa lungă pînă pe sub genunchi era, la cei tineri, cu guler înalt, plin de motive și ulșele, *okiuri*, adică cusătură în ajur, părțile îmbinate prerundind cu *cheie*, o cusătură măruntă ce leagă piesele necusute laolaltă (fig. 26). Gulerul e prins cu *ciocănel* sau *șocănel* cusut cu arnici negru de corpul cămășii. Gura de la pieptul cămășii și mîneca cămășii cu pumnași sînt cusute cu ață albă, cu *albiu* și cu *tăietură* (ajur). *Izmenele*, la cei tineri, cu *șocoș*, cum ne-a explicat informatoarea, atît de original și plastic: *a scos băciala și a ugit urzeala și din aia a ugit șocoș la izmene*.

Peste cămașe se poartă brășire de lînă, iar bătrînii au purtat *curea* sau *proșcă* de piele lată de o șchioapă, un fel de *laibăr* de lînă ca un pieptar. Iarna s-a purtat și aici *șuba săindă* de lînă, iar în cap *căciulă* bănățeană,

26. Croiul și motivele unei cămăși bărbățești din Bucova

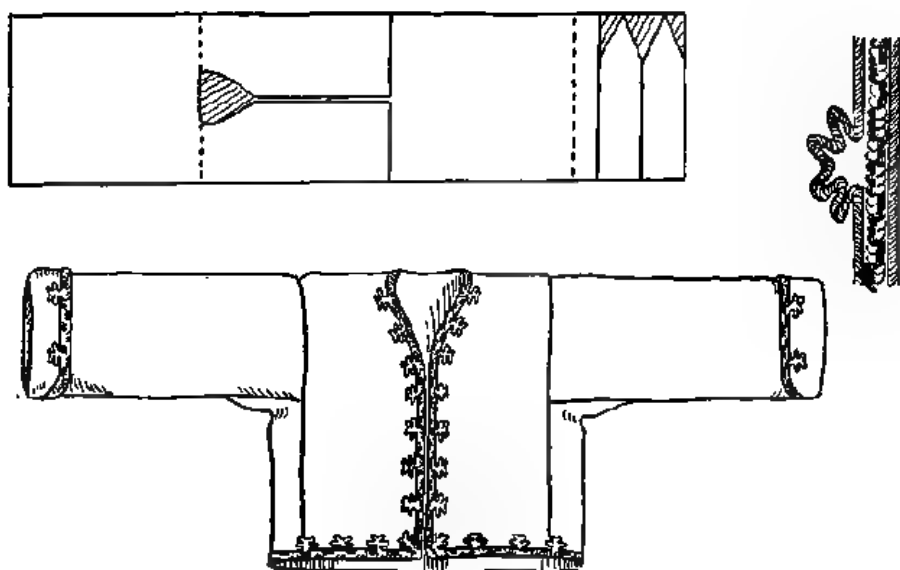

27. Croiul și motivele cămășii femeiești din Păucinești, 1958

cu vârful aplecar, cu *cojoc* alb, lung pînă în pămînt; în picioare opîniși și obele de lînă, avînd sus o *vargă*, o dungă neagră și una roșie (fig. 51).

Acesta a fost portul în satele din trecătoarea ce duce către Banat, la Bucova și Boușari, care, în unele prîvințe, se mai menține și azi. Dincoace de Poarta de Fier, în satele din colțul de vest al bazinului, portul e mai simplu și face tranziție spre portul general din bazinul de la Hațeg.

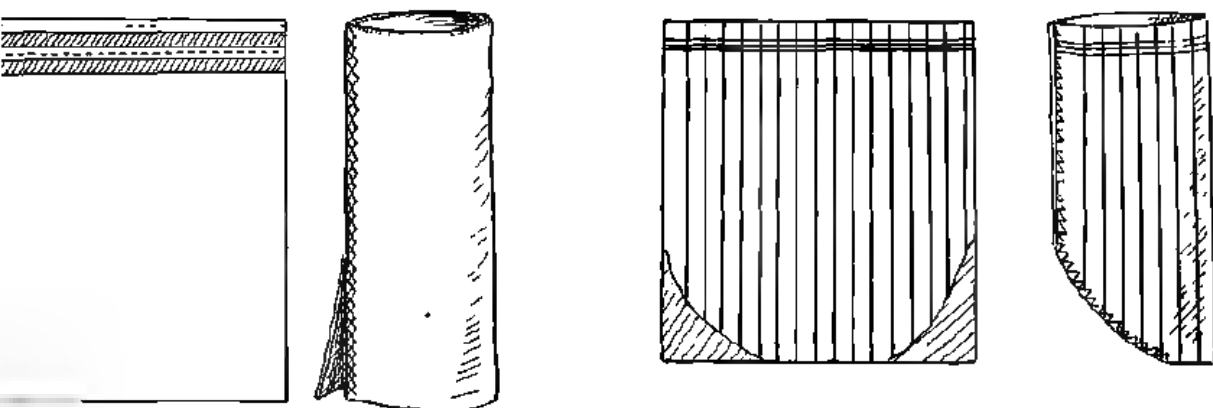
Femeile își fac și aici două *tiși*, cît *mîna de groasă*, împletesc în pînă lînă neagră învîluită în *dîrză* neagră. Fiecare *tică* este împletită în trei

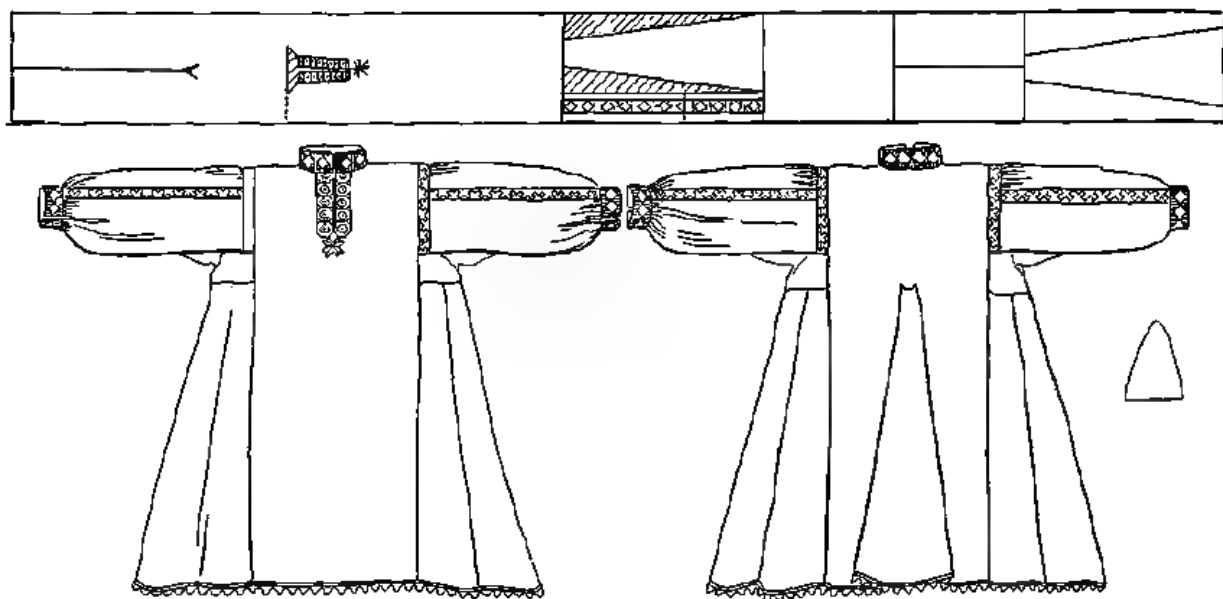

28. Croiul și motivele unui «laibăr» femeiesc din Păucinești, 1958

vițe, deci după canonul obișnuit în întreaga Țară a Hațegului. Capetele tișilor le strâng la ceafă și peste ele așază *ciapșă* cu mărgelile și cu *bănuț*. Când mergeau la joc, femeile nu se învăluiau. *Propoada* era lungă; o purtau numai în zilele de sărbătoare, prinzind-o cu ace de păr și lăsînd-o să atîrne

29. Croiul «cioarecilor» femeiești din Păucinești, 1958

30. Croiul ș. motivele unei cămăși bărbătești din Păucinești, 1958

pe spate pînă jos. În zilele friguroase și în cele de lucru se învăluiau cu ea (fig. 52).

Cămășea, croită din nouă coți, era lungă pînă la *fluieru piciorului*. Mîneca cămășii avea și aici blană, lată de-o palmă și lungă de două, cusută în negru pe fondul alb cu pui cu arnici și numai motivele mai mărunte în roșu, vînăt și verde, ca să învieze fondul prea sobru (fig. 56). În partea ei de jos, mîneca era încrețită și se termina, ca pretutindeni, în *fodoare* cu *cîpșă* (Păucinești). Mai nou, motivele pur geometrice sînt și aici pe cale de dispariție, fiind înlocuite de o combinație de motive geometrice cu florale.

Mai de mult, pe poale nu se aplicau motive. Recent s-au introdus și aici poalele cu pui și *șipșe*. Se încingea un *brîu* de-o palmă de lar și o *brășire* deasupra. Peste poale, în parte din dos, se purta *opregul cu fire*. Partea de sus a opregului este *petecul de opreg*, ȧesut la război. În partea dinainte se purta *cătrînga* de lînă, ȧesută la război în patru iȧe, împodobită și ea cu pui. Motivele se ȧeseau și se coseau în verde, băl, galben și alb.

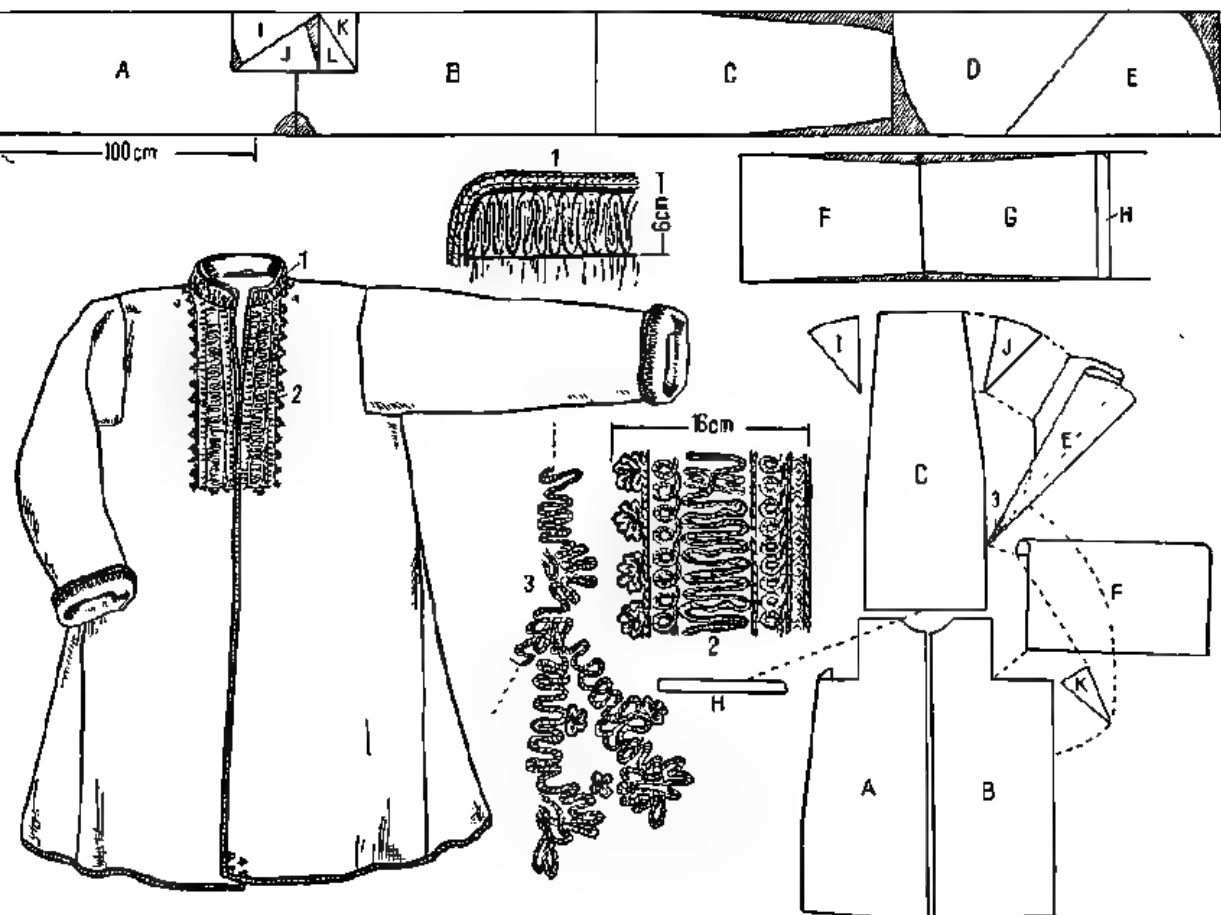
În spate se îmbrăcau *pieptari* de piele de oaie crăpat înainte, făcut tot de *maistori coȧocari* în comunele dinspre Caransebeș. *Laibăru*l scurt pînă la talie, atît de caracteristic portului femeiesc din bazinul de la Haȧeg, se

purta și în această zonă de vest a bazinului, dar ceva mai înflorat, cu bîrnași la margini (fig. 28). Și aici s-a purtat *șuba înfundată*, în timp de iarnă grea, atît la petrecere cît și în zi de lucru (Păucinești).

Mai de mult se încălțau numai *opînși* și *cioareși* de lînă albă și pistriți: alb cu negru (fig. 29). Opincile erau cu *gurzui* întors, la piciorul stîng spre stînga, iar la cel drept spre dreapta.

Portul bărbătesc din satele din această parte a bazinului de la Hațeg a păstrat mai multe piese comune cu portul din Țara Hațegului. Bătrîni

31. Croial și motivele « șubei » bărbățești din Grădiște. (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

au purtat, și aici, părul lung pînă pe umeri, mai de mult chiar și cica-mpletită, două în față, una la dreapta și una la stînga, deasupra tîmplei. Vara se purta *pălărie rumîniască* cu *gardină* lată de-o palmă și iarna căiță cu fundul lat, deci modelul tipic al Țării Hațegului, albă și laie (neagră) *nedirese*, cum tragi pielea de pe miel (fig. 53).

Pentru la lucru și de toate zilele se purta *cămieșă* de cîneșă cu guler fără pui, lungă pînă mai jos de genunchi. Pe vremuri, mîneca nu avea pumnași și se purta îndoită la mînă. Pumnașii ar fi mai recenți, după cum mi-a spus un informator bătrîn din Păucinești. De sărbători se purtau și aici, ca și în zona Bucova-Boușari, *cămeși* cu guler înalt și cu *pui* și *pumnași* la mîneci (fig. 30).

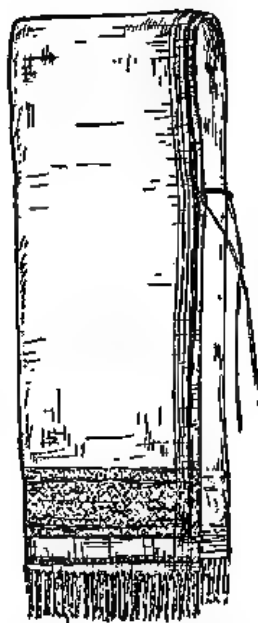
Vara, la lucru, își iau *izmene* din *pînză de-a groasă*, legate cu curele pe sub genunchi, iar mai de mult, în loc de curele, cu ață de păr de capră. Cînd era frig purtau *cioareși* croiți *romînește* cu *gîzdă* înainte, unde-și băgau mîinile și cu *brăcîmari*, mai de mult din piele de vacă.

La mijloc purtau curele, late de două palme, cumpărate la tîrguri, la

Hațeg, Pui și Hunedoara, confecționate de *curelari* din Hațeg.

În picioare se purtau *obiiele* albe de lînă, dar și *colțuni* cusuți și lungi, pe care îi trăgeau în picioare, ca și femeile (fig. 46). Opincile cu *gurgui*, mai de mult *nedirese*, adică *netăbăcite*, din piele de vacă, se legau, și aici, cu ață de păr de capră.

Iarna, ca pretutindeni în Țara Hațegului, îmbrăcau *șuba albă* de *cioareci*, cu *clini* și cu *bîrnași* pe la margini (fig. 53). Cînd nu era prea frig și în zilele de

32. Croiul și motivele « cășulei » (gluga) din Bucova. (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

lucru, purtau *laibăru*, care era ceva mai scurt. De obicei, aveau două șube, una nouă pentru duminici și una veche pentru zi de lucru.

În zile friguroase luau în *cîrcă*, în spate, *cojocu mic* — așa se zicea pieptarului alb din piele nediteasă — fără pui și înfundat. Mai recent, au pătruns și aici pieptarele cu pui, cumpărate pe la țiguri. Șuba lungă și albă din *cioareci* cu *clini* la subsuori și cu *bîrnași* negru și alb pe la margini (fig. 53) a fost purtată și aici. Se cunoșteau două categorii de cojoace, unul scurt pînă la brîu și cu *mineci*, numit *cojocuță de-a mică* și *cojocul cel lung*, pe care îl îmbrăcau în zile festive (fig. 53).

Atît bărbații cît și femeile poartă în aceste părți — ca și în restul bazi-
nului de la Hațeg — *cășula* (gluga), care are aici o mai mare întrebuintare și nicăiri nu prezintă o piesă atît de caracteristică portului ca în această zonă, unde chiar și elementele decorative sînt din cele mai dezvoltate și de o rară frumusețe (fig. 32).

ELEMENTE TRADIȚIONALE ȘI NOI ÎN PORTUL ACTUAL

Vechiul port arhaic din bazinul de la Hațeg, odinioară răspîndit pe toată întinderea lui, o dată cu dezvoltarea relațiilor capitaliste, a început să se modifice. În adevăr, ca urmare a proceselor sociale determinate de dezvoltarea capitalistă, portului local, constituit în stil propriu, poate în decursul secolelor, i-a luat locul unul nou. Despre portul femeilor, îndeosebi, se poate spune că în unele părți a dispărut cu desăvîrșire.

Modificarea și transformarea portului din Țara Hațegului a fost influențată pe de o parte și de procesul de lichidare a izolării feudale, mai ales în părțile care au avut contact cu centrele urbane, pe de alta și de dezvoltarea, în prezent, a industriei noastre textile, care pune la îndemîna țăranilor, la un preț mai convenabil decît industria casnică, materiile prime necesare confecționării îmbrăcămîntei.

Portul popular din Țara Hațegului, așa cum a fost descris în acest studiu, reprezintă imaginea lui îndeosebi din primele patru decenii ale veacului nostru. Cercetările efectuate în diferite etape au îngăduit urmărirea acestui port în evoluția sa de-a lungul a cincizeci de ani. O bună parte din fotografiile prezentate pot fi considerate unicate. Ele rămîn mărturie autentice ale unui port arhaic, azi modificat datorită noilor condiții materiale și culturale în care trăiește țăranimea.

Modificarea portului se manifestă în toate cele trei părți constitutive: materiale, croi și motive ornamentale. Unele piese vechi ca *șuba* și *laibărul* sînt pe cale de a dispărea, ele fiind înlocuite cu alte piese, noi, de origine orășenească, mai practice și igienice. În genere, portul tradițional, odinioară atît de fix și constant, cu variantele lui diferențiate după localități și etape, a evoluat în două direcții: pe de o parte s-a apropiat de portul orășenesc, pe de altă parte denotă tendința spre unificare, în cadrul zonei, a diverselor variante locale.

Procesul de schimbare al portului a fost influențat și de înlocuirea, în bună parte, a materialelor folosite în trecut (pînza țesută la război, pănura de lînă, blana de oaie), produse ale industriei casnice.

Prin schimbarea condițiilor de viață în anii regimului nostru de democrație populară, materialele fabricate de industria textilă au devenit larg accesibile țărănimii. Astfel, pînza industrială, joljul, stamba, mătasea, stofele etc. etc. sînt astăzi folosite în mod curent la confecționarea îmbrăcămîntei părănilor.

Totodată a sporit și numărul pieselor de îmbrăcămîntă cumpărate din comerț, ca: haine, pantaloni, veste, bocanci, pantofi etc. Acest fapt a modificat și terminologia costumului popular. Astfel, de ex., termenul de *cioareci* se aude tot mai rar, el fiind înlocuit cu cel de *pantaloni*; *pieptarul* din piele de oaie cu *vesta* de stofă ș. a.m.d.

Cele trei piese, care odinioară subliniau, în sens orizontal, portul vechi: pălăria cu boruri late, cureaua de piele lată și opincile cu gurzui au dispărut din portul bărbătesc, precum și *laibărul* și *șuba*, mai ales la generația tînără, ele fiind păstrate, cu totul sporadic, de cîte un bătrîn (fig. 54)

Dintre piesele de pînză ale portului bărbătesc a suferit modificări, destul de însemnate, *cămeșa*. În locul gulerului îngust și simplu, generația tînără preferă gulerul mai lat și răsfrînt. Mîneca cu *pumnaș* în partea ei de jos a fost înlocuită cu mîneci largi. Motivele cusute pe cămașa bărbăților au fost reduse sau părăsite cu desăvîrșire, ca și portul cămașii scoase peste izmene sau pantaloni.

Pieptarul de piele de oaie a fost înlocuit adesea cu o *vestă* din pănura de lînă, țesută la război, sau din stofă cumpărată de la cooperativă (Clopotiva). Vechiul pieptar — chiar și *vesta* de stofă — este înlocuit tot mai des de un *laibăruc ținăncărit*, adică croșetat, fără mîneci sau cu un *sveter* cînd el este cu mîneci (Clopotiva).

Cele mai mari modificări au suferit: pălăria, cingătoarea și încălțămîntea. După pălăriile cu boruri largi, purtate la începutul veacului, au apărut

pălăriile negre cu boruri înguste, ca cele ale mărginenilor (fig. 54) apoi, mai recent, pălăriile de tip orășenesc. A dispărut *curaua* de piele extrem de lată, ea fiind înlocuită cu o *cură* mai îngustă, numită de obicei *centură*, sau cu o *bregire* sau *breginar*. În schimb, se folosesc *ciorapi* de humbac cumpărați din comerț, peste care adesea se poartă *ciorapi hăi miș* (cei mici) de lână albă sau *ștrînfi ștrăncăniș* (de la germ. stricken), croșetați de femei (Riu de Mori).

Laiberele și *șubele* tradiționale au fost înlocuite cu un *căput* din pănură de lână, țesută la război, dar cu croi ce seamănă mult cu cel al paltoanelor orășenești. Pentru vreme friguroasă s-a păstrat *cojocul* lung, cu mîneci lungi, care este, de altfel, și îmbrăcămintea tradițională a *păcurarilor* din aceste părți (Ștei, fig. 55). În timpul iernii, în loc de pălărie, se poartă *căciuli* cu virful ascuțit sau lat.

În portul femeiesc din acest ținut, ca și în cel bărbătesc, schimbările au afectat îndeosebi gâtela capului și încălțăminte. A dispărut aproape cu desăvîrșire coafura cu coarne a femeilor măritate, atît de caracteristică, precum și portul *proboadei*. Locul *proboadei* l-a luat *cîrpa* de stambă (fig. 54) sau de *bircă* (liniță). Alături de termenul de *cîrpa*, s-a păstrat, mai rar, și vechea denumire, de origine maghiară, *chischinieu* (de la ung. keszkeno), dar a pătruns și noul termen *basmă*. Ca încălțăminte, vechile opinci cu gurzui nu mai sînt păstrate de femei, ele fiind înlocuite cu *pantofi* sau *păpuși*. La lucru se întrebuițează și *sandale* de cauciuc. Iarna se poartă des și *bocanci*. Ca și în portul bărbătesc, și în cel femeiesc au dispărut *obiielele*, ele fiind înlocuite cu *ștrînfi ștrăncăniș* (croșetați) de femei, sau *ciorapi* din comerț.

O schimbare pronunțată se observă și la vechea *inie*, care, adesea, este înlocuită cu *cămașe*. *Tabla de pui* de pe mîneca *iniei* se întâlnește mai rar, păstrată, pe alocuri, de femei în vîrstă. *Tablei de pui* de pe mîneca *iniei* i-au luat locul *primburiile*, niște vârgi negre cusute de-a lungul mînecii și pe piept, care dau *cămașii* un aspect asemănător cu cel al mărginențelor (Clopotiva). *Pui* cusuți cu *mătrinc*, pe marginea de jos a poalelor, se întâlnesc tot mai rar. În genere, motivelor geometrice le-au luat locul motivele florale (fig. 56). (« Mai de mult a fost cu *table*, apoi au venit cu *pui* și după aceea flori, pe mînecele *iniei* » — ne-a comunicat o informatoare din Ștei.) Recent *inia* a fost înlocuită cu o bluză de *zeфир* sau *stambă*, cu croi orășenesc, iar la mijloc, în locul vechiului brîu, se încinge *curaua de nailon* (nailon) din comerț.

Vechiul *pieptar de miel*, devenit și el o piesă rară, a fost înlocuit cu un *lăibăruc* de stofă neagră, împodobit cu cusături de mărgele și mătase (Ștei).

În unele localități s-au păstrat cele două cătrinți tradiționale, purtate peste poale, una în față și alta în spate. Mai recent, ele sînt pe cale de dispariție, fiind înlocuite cu un singur șurț purtat în față (Tuștea). Se poartă și scutec de postav negru cu șucuri — ciucuri — (Ștei), brodat, jos la margini, cu mașina. Iarna, peste poale se mai îmbracă vechea rochie de lînă neagră, țesută la război, cu pătură, adică cu cute (Clopotiva). Cînd e frig, femeile poartă și ele *svetern* din lînă și *căput* negru din postav sau din pănură de lînă țesută la război și *cojocuță* scurtă din blană de miel (Clopotiva).

CONCLUZII

Cu privire la portul din Țara Hațegului și, îndeosebi, la cel din bazinul de la Hațeg, care a fost obiectul cercetărilor noastre, putem, în concluzie, constata că el se deosebea de toate celelalte porturi populare ale regiunilor înconjurătoare, atît de cel dinspre nord de regiunea pădurenilor și cel de pe valea Mureșului, cît și de cel dinspre părțile răsăritene, de cel al regiunii Sebeșului și Mărginenilor, precum și de cel de sud, dinspre bazinul de la Tîrgu Jiu, și de cel dinspre apus, din Banat.

Caracteristica acestui port a fost, pentru primele decenii ale veacului nostru — atunci cînd pătrunderea capitalismului încă nu l-a alterat — la femei, gîteala capului cu coarne și *propoada* lungă. În ceea ce privește inia, cămașa femeii, se relevă un substrat mai vechi al motivelor *peste umeri* la mîneca cămășii, ca și în regiunea învecinată a pădurenilor, și *peste cot* alături de rînduri mai înguste de-a lungul mînecii. Peste acest substrat mai vechi, a pătruns, ca o influență venită din Banat, cămașa cu *cablă* sau *blană* la mîneci.

Piese tipice din lînă ale acestui port sînt *laibărul*, scurt pînă în talie, cu mîneca răsfrîntă (fig. 2), și piesa cea mai originală și arhaică, *șuba* înfundată cu *brîul* împletit cu *bețe*.

Portul bărbătesc a fost și aici caracterizat prin pălăria cu margini extrem de late și cu cureaua, de asemenea, foarte lată.

Dintre piesele tipice acestui port remarcăm *șuba* lungă cu *clint* și cu *aripi* (fig. 31 și 53), răspîdită în toată Țara Hațegului și *laibărul* ceva mai scurt. Apoi *cășula*, gluga purtată și de femei și de bărbați.

O altă caracteristică, comună atît portului bărbătesc cît și celui femeiesc, este marea varietate a unor piese, cum sînt *șuba* și *laibărul*, pe raze mai

mici și chiar în aceeași localitate. Uneori, am întâlnit deosebiri considerabile între portul de toate zilele și cel de sărbătoare. Dar ceea ce dă o importanță deosebită portului din Țara Hațegului este marea diferențiere în ornamentarea pieselor de lină cu *bîrnași* (la laibăre și la șubă) în diferite culori, variind după localitate și vîrstă. Nicăieri în portul românesc, și nici la alte popoare, nu întâlnim o mai mare bogăție și varietate, privind această ornamentație, după grupele de etate. De aceea s-a și acordat, în lucrarea de față, o deosebită atenție acestei probleme.

33. Nevastă tânără pieptănată « cu coarne ». Lunca Cernii de Sus, 1933

34. Două femei în portul
caracteristic zonei portu-
lui « cu coarne », având
« conciu » acoperit cu o
« propoadă » lungă, ce
atâră pe spate. Femeia
din dreapta are și o
« cășulă » atârnată de
umeri și purtată subuori,
servindu-se de ea ca de
o traistă. Lunca Cerni de
Sus 1933

35. Femeie mai în vîrstă, pieptănată «cu coarne», îmbrăcată cu «întă» cu «fodori»
și «cîptă» la mineci. Lunca Cernei de Sus, 1933

36. Joc la o peziatoare. Lunca Cerrut de Sus, 1933

37. Femeie și bărbat din Lunca Cernil de Sus. Femeia are « inle » cu « pul peste umere » la partea de sus a mincii, « catrința » în față și « cătr.ntonul » îndărăt. Bărbatul are șață garnisită pe la margin. cu « birnași » (găitane), lat de gât îi atârână « cășula » (gluga), 1933

38. Nevastă tinăra cu «propodă» «laibăr» de lână scurt până la talie, «cătrînță» și opinci cu «gurgui».
Răchitova, 1913

39. Două neveste pieptănate
« cu coarne », purtând că
trânfe și cătrînțoiu. Ștei, 1913

40. Un grup de femei îmbrăcate cu «șubi infundate»,
în zi de sărbătoare. Lunca Cernii, 1912

41. Femeie mai în vârstă,
cu propoadă și șubă
înfundată. Lunca Cernii
de Sus, 1933

42. Nevastă în « lăbăr » scurt de lână, « cârlință » și « cârlionți », răsucind o « răsucă » pentru împletirea firelor. Lunca Cernei, 1912

43. Femeie torcînd, din
Lunca Cernă de Sus, cu
«propoadă», şubă înfun-
dată şi brîu negru împletit.
După o pictură de Denis
Galloway. (Colecţia Muzeu-
lui Etnografic al Transil-
vaniei din Cluj)

44. Grup de femei din Ohaba Sibigului, 1914

45. Grup de bărbați în haine de sărbătoare (primu,
din stînga este un fiicău), Lunca Cernii de Sus, 1912

46. Grup de bărbai din Ștel, 1913

47. Grup de bărbați din Ohaba Sibișel, 1914

48. Nașul și stegarul,
îmbrăcați în port de
sărbătoare, cu prilejul
unei nunți. Cîrnești,
1914

49. Doi păcurari,
iernala oi, cu «cișuli»
(glug). Iunca Cernău
de Sus, 1933

50. Dans la Bucova. Femei purtând oprege cu fire.
(Fotografia: Em de Martonne, 1922.)

5.. Grup de bărbați, femei și copii din Boușari, 1932

52. Grup de femei. Prima din stînga, o fată cu « tîc »
pe spate. Grădiște, 1913

53. Grup de bărbați din Grădiște, 1913

54. Port tradițional din Ștei, 1961

55. Păcurar în port de sărbătoare. Ștei, 1961

56. Port femeiesc actual — de sărbătoare. Ștei, 1961

GLOSAR

- Andreana**, pl. *andrele* — Ac lat, mare și încovoiat, făcut din metal (aramă), folosit de femei la gâteala capului.
- Arnici** — Fire din humbac nerăsucit, de diferite culori, procurate din comerț. Din ele se cos motivele, *pui* pe cămașă sau poale (cf. cu sirb *jaren.ca*, lină de miel, Scriban).
- Baioră**, pl. *baiere* — Legăturile șube, laibărului și catrinței.
- Bayoni** — Catifea, de la ung *bársony*.
- Bircă** — Lină mătăsoasă din comerț, folosită la ornamentarea ceptelor și pieptarelor femeilor în colțul de vest al Țării Hațegului. D.p. *ceapță cusută cu bircă*; *pieptar cu pui de bircă*.
- Birnaș**, pl. *birnași* — Găitane făcute din lină și împletite, din diferite culori. Cu *birnași* se decorează îmbrăcămintea de iarnă făcută din lină, la guler și margini ca d.p. *laibărul și șuba*. Numărul și culoarea birnașilor diferă după sex și vîrstă. Et. *bîrnaciu* = brun (germ. *braun*) din ung *barna* (Tiktin).
- Bland** — Cusătură largă și bogat ornamentată de-a lungul mincii cămășii femeiești, în satele din colțul de vest al bazinului de la Hațeg, numită și *tablă*.
- Bolă** — Numirea veche, populară, a prăvăliilor în Țara Hațegului. Et. din ung. *bol*.
- Brăcere sau brăjire** — Cingătoare mai îngustă și lungă, țesută din lină la război, în diferite culori, cu care se încing femeile, peste briul mai lat. Et. de la lat. *brac* — pantaloni (Tiktin); lat. pop. *bracile* (Scriban).
- Brăpără** — Partea de sub guler a cămășii femeiești (*finet*), unde ea are o cretună, încrețitură cusută, cu motive, pe muchea încreșturilor. Et. derivat din *brap*, iar acesta din lat. *brachium*.
- Briu** — Cingătoare din lină împletită, de culoare neagră sau țesută, lată și lungă (2—3 m), de diferite culori, cu care se încing la mijloc. Briul negru este împletit cu o tehnică arhaică, cu degetele, firele atîrnînd vertical, iar între fiecare împletitură se așază bețe scurte; de aici și numirea «împletitură cu bețe» (v. R. Vuia, *Flechterei mit Stäbchen bei den Rumänen* în «*Zeitschrift für Ethnologie*», 1914). Briul și brăcirea din lină colorată sînt țesute la război în patru lîc, și, în loc de *brîgle*

(vâtle) și spată, sînt bătute cu o unealtă avînd forma unui cuțit de lemn numit *spetează*. Et. de la vechea sl. bis. *brunja* = cuitură (Tiktin).

Bugărie — Cureașă lată purtată de bărbați, ornamentată adesea cu nasturi mari de metal; de aceea i se zice *bugărie* cu bumbi. Et. de la ung. *bagaria* (Scriban).

Bumb, pl. *bumbi* — Nasturi. Et. de la ung. *gomb* (Scriban).

Căișă — Căciulă de blană de miel în Țara Hațegului, cu fundul lat, purtată iarna de bărbați. Et. sirb. *kaca* (Șăineanu).

Cămeșoniu — Cămașe femeiești, de dată mai recentă, cu un croi diferit de vechea *inuc*. Cuptagu, partea de sus, e din două foi, una-n piept și una-n spate, dar croite dintr-o singură bucată. *Cămeșoniu* nu are încrețituri la grumaz și are mineci mai strîmte decît *inua*, iar în loc de *pumași* are, în partea de jos a minecii, o așă trasă prin pinză, cu ajutorul căreia se strînge capătul minecii fără fodor. *Cămeșoniu* este și un fel de bluză din pinză groasă, purtată de bărbați la lucru, peste pieptar sau cămașă. Et. derivat din *cămașă*, lat. *canusia* (Scriban).

Cățaramă — Catarama curelelor dar și cureașă cu care țărani își leagă izmenele deasupra gleznelor. Et. turc *kartarama* — friu (Scriban).

Cătrințoi sau *cătrințoniu* — Cătrința purtată dindărăt și făcută de-a-ntregu, din lîncă toarsă acasă. În caz de ger mare, se poartă *cătrințoniu* și dinainte. Et. derivat din *cătrință*.

Cheie — Cusătură îngustă și măruntă care leagă piesele de pinză la cămeși și poale, laolaltă. Et. lat. *clavis* (Scriban).

Chischineu, pl. *chischinee* — Năframă cumpărată din comerț și purtată pe cap de femei. D.p. *chischineu* cu *jocoș* (ciucuri) sau *chischineu* rotat. Et. de la ung. *keszkenő* năframă.

Ciocănel sau *giocănel* — Cusătură măruntă făcută cu *arnici* negru, cu ajutorul căreia este prins gulerul, de corpul cămașii bărbătești, în părțile de vest ale bazinului de la Hațeg.

Ciocoș sau *jocoș* — Ciucuri d.p. *chischineu* cu *jocoș* — năframă cu ciucuri. Et. ung. *csokor*, cf. rom. *ciucur*, *ciucure*.

Cipșă, *șpșă* — Dantelă la marginea minecilor sau poalelor cămașilor femeiești și la izmenele celor tineri. Et. ung. *cipke*.

Cipeag — Partea de sus pînă la brîu a cămașii (*iniei*) femeiești. Et. sl. bis. *cipagu* pectorale (Tiktin).

Ciurdătură sau *șurdătură* — Ajurul întrebunțat îndeosebi la minecile cămașilor femeiești din colțul vestit al Țării Hațegului. Et. de la cuvîntul *cior*, iar acesta de la lat. *cribrum* (Scriban).

Ciutoră sau *șutoră* — Figură ornamentală a pieptarelor femeiești, din colțul de vest al Țării Hațegului, în formă de floare cu patru petale, asemănătoare cu *ciutura*, adică roata morilor cu

- ciutoră*, cu turbină, avind axa roți perpendiculară, iar *ciutura*, adică roata, orizontală, cu lopeți în formă de linguri. Et. lat. *silula* (Scriban).
- Clin** — Cusătură în formă de M de la spatele cămășilor bărbătești, precum și clinul de la subsuora șubei. Et. slv. *klínu* (Tiktin).
- Crețură** — Încrêștură de sub gulerul mui, a cămășii femeiești, cu motive cusute pe muchea încrêșturilor. Et. derivat din *creș*.
- Ceapță, șapță**, pl. *cepțe șepțe* — Bonetă făcută din pînă albă, avind la partea de jos o cusătură lată, pe care femeile o așază deasupra concușii. Et. v. sl. *šepič*. (Scriban).
- Cică**, pl. *ciți și tică*, pl. *uce* — Șuvițe de păr împletite în piept-nătura femeilor, precum și la cozile fetelor. Et. v. sl. *kyka*, blg., sirb. *kika* (Scriban).
- Cioareci**, sau *șioareci* — Pănură groasă de lînă din care se croiesc: laibărul, șuba și cioarecii (pantaloni) bărbaților. Îmbrăcămîntea de pănură de lînă a femeilor, la picioare, în formă de ciorapi sau încălțămîntea cu *turci* lungi care ajungeau aproape pînă la genunchi. Et. necunoscută, poate e în legătură cu *cior*, picior (Tiktin).
- Cîrță**, pl. *cîrpe* — Năframă cumpărată din comerț, cu care femeile își acoperă capul. Et. v. sl. *knpa*, cf. blg. *kurpa* (Scriban).
- Colțuni** — Îmbrăcămîntea picioarelor la femei, din pănură de lînă numită și *cioareci*. În partea de sus au *turci* lungi, care ajungeau aproape pînă la genunchi. Et. din magr. *kalsuni* și *kartsuni*, iar aceștia din it. *calzoni*, pantaloni (Scriban).
- Conci, conși** — Un suport făcut din sîrmă, în formă de corn, sau în formă ovală și țesut între sîrme cu ață de lînă pe care femeile îl așază pe ceață, învăluindu-l cu capetele cișilor jur împrejur. Et. serb. *konca*, ceh. *koní* și ung. *konty* (Tiktin).
- Cosițe** — Fire de păr împletite, subțiri, (10—20 la număr), ce atîrnă la cele două laturi ale capului la femei, capetele lor fiind prinse sub urechi de *cica* (chica) femeilor. Et. v. sl., blg. sirb. *kosa* — coamă, păr (Scriban).
- Dube** — Pivele cu ciocane mari de lemn, în care se așază șubele de lînă, spre a fi bătute de ciocane ca să se îngroașe pînura. Et. din *dub* = stejar, v. sl. *dombu* copac (Scriban).
- Fodori** — Partea de la *pumnăși*, manșetă în jos a mincii mîei, cămășii femeiești, făcută din pînă și dantelă. Se deschide în jos ca o pilnă avind la margine colțuri dantelate. Et. ung. *fodor* (Scriban).
- Gîzdă**, pl. *ghîzdări* — deschizăturile de dinainte ale cioarecilor de lînă croiți românește, în care își bagă minile cînd e frig.
- Gîrzi** — Virfulile mîni ridicate din față ale opincilor, adesea ornamentate cu creștături sau cu o curea subțire trasă prin capătul

- de sus al gurzilor. Et. rudă cu *gurlui*, *cucui* și cu lat. *gurgus*, apă adîncă, *gurgulio*, *gitlej* (Scriban)
- Îna** — Cămașe lungă pînă la gleznă, a femeilor, avînd două părți: partea de sus pînă la briu e *ciupagiul*, iar cea de la briu în jos: *poalele*
- Jolj** — Proboadă a cărei pinză mai fină a fost cumpărată din prăvălie. Et. ung. *gyolgy*
- Laibăr**, pl. *laibere* — Îmbrăcăminte groasă de iarnă, croită din subă, pănură de lînă. Laibărul femeiesc este mai scurt, pînă la talie, iar cel bărbătesc e mai lung, pînă pe la genunchi. Laibărul e ornamentat la guler și margini cu gătane de diferite culori, numite *birnași*. Et. din cuvîntul sâsesc *Leibei*, dim. din *Leib* trup, cmp. ung. *lájbi*.
- Late** — Negru, d.p. cîșă *late* căciula neagră.
- Mogozin** violet închis.
- Mohorit** Culoare brun-ruginie închisă. Et. din mohor, culoare roșu-inchisă ca sp. cul mohorului (Scriban).
- Ochiur și ulzele** — Cusătură în ajur, aplicată la gulerul cămășilor bărbătești din colțul de vest al Țării Hațegului. I se mai zice și *tăietură*
- Opreg**, pl. *oprege* — Piesă de port purtată dîndărăt peste poalele cămășii femeilor. Are două părți: partea de sus e *petecul de opreg* țesut la război și bogat ornamentat, adesea și cu fire de aur și argint, și *frele* de diferite culori care atîrnă de pe *petecul de opreg*. Et. din V. sl. *premešu* — întinde, cf. serb. *opreg* (Tiktin).
- Păpuc** — Pantofi cumpărați de femei din prăvălie. Et. turc *papuc*, *papug* din pers. *papus*, compus din *pa* picior și *pus* acoperire (Scriban).
- Pîșerău** — Cusătură în formă de cruciulițe culcate, la locul unde se îmbină pinza. Șir de cruciulițe culcate pe la marginea subet.
- Plotog și plotof** Obiașă din piele de oaie, purtată în Meria cu păr cu tot. Plotog, piele mai groasă, d.p. *opinci de plotog*, *careauă de plotog* Et. din v. sl. *podu logu* pus dedesub (Scriban)
- Poaie** — Parrea de la briu în jos a unei a cămășii femeiești, cusută de partea de sus a ei, numită *ciupagi* Et. v. sl. *pola* jumătate, margine (Scriban)
- Proșcă** — Cureașă lată de plotog sau piele, purtată de bărbați în colțul de vest al Țării Hațegului (Bucova-Bouțari).
- Profoadă** — Pinză lungă, țesută acasă, avînd cusătura și *cișța* (horbote, dante.ă) la cele două capete. Cu ea își învâluie femeile capul în zi de sărbătoare sau la alte prilejuri solemne (de ex. nuntă), capetele

- ei atârînd pe spate. Et. slv. rus și malorus: *probuda* a se deștepta. Năframa cu care se leagă femeia la cap dăminează cînd s-a deșteptat (Tiktin).
- Prumbură** — Panglicuță îngustă de diferite culori, folosită la decorarea marginilor șubelor
- Pui** — Motivele cusute cu arnici pe cămașe sau poale. Et. lat. *pullus, pullus*.
- Pumnași** — Partea de jos, mai îngustă, a manșetei mîneii cămășii atît la femei cît și la bărbați, ornamentată cu cusătură. Et. diminutiv de la *pumn*, din lat. *pugnus*.
- Rînduri** — Cusătură cu motive, formată din două sau trei rînduri înguste de-a lungul mîneii cămășii femeiești. Et. v. sl. *rendu* = rînd, rus. *read*, ung. *rend* (Tiktin).
- Roibă, roibat, roiban** — culoare brună-ruginie închisă, d. p. *opregul roibat*, de culoare ruginie închisă. Se face și deosebirea: *roibă* un ruginiu mai deschis, iar *roiban*, un ruginiu mai închis. Et. din lat. *rubia*, o plantă erbacee agățătoare (*rubia tinctorum*) din rădăcinile căreia se scotea o vopsea roșie (Scriban).
- Rugea** — Bumbac sucit, de diferite culori, folosit ca băteală la țesutul catrințelor. Culoarea ruginie
- Stan** — Partea din față și spate din croiul *la bărbu* sau al *șubii*, croită din o singură bucată. Et. slv. cf. *stan* în srb. și pol. și *stann* în cea blg. și rusă (Tiktin)
- Șerpar** — Cureașă lată de piele purtată de bărbați. Et. din *șorpe*
- Șinor**, pl. *șinoare* — Găitane de la marginea *laibărului* sau a *șubei*. Et. din ung. *zsinor*, iar acesta din germ. *Schnur* (Scriban).
- Specează** — Lemnul în formă de cuțit mare cu ajutorul căruia se bate băteala brăcii. De ea se servesc femeile, la război, în loc de *brigle* (vătaie). Et. cf. *spetează*, dim. din *spată*, lat. *spatha* din V. gr. *spate* (Scriban).
- Șrimfi** — Ciorapi purtați de femei cînd se încălță cu *păpuci* (pantofi). Et. germ. *Strumpf*.
- Șubă**, pl. *șubi* — Pânză de lînă groasă, țesută la război, din care se croiește și se face îmbrăcămîntea de iarnă: *laibărul*, *șuba* și *cioarecii*. I se mai zice și *șioareci*. Șuba e și mantaua bărbătească, lungă pînă la genunchi, purtată iarna de bărbați. Et. din germ. *Schübe*, rochie de ceremonie, la bavarezi *Schauben*, manta bărbătească de ceremonie; cf. srb., ung., rut., rus: *šuba*, pol. *szuba* (Scriban).
- Tablă**, pl. *table* — Cusătură largă de-a lungul mîneii *iniei*, numită și *blană* în satele din partea de vest a bazinului de la Hațeg și de pe trecătoarea de la Poarta de Fier (Bucova-Bouțari). Et. din lat. *tabula*.

Tăietură — Astfel e numit ajurul în părțile de vest ale Țării Hațegului. I se mai zice și *ulșele ochiuri, ciurătură, șurătură*. Et. din tăiet sau lat. *taliatura* (Scriban).

Toloboni — Călțuni din pânură de lină groasă, purtați în opinci în Meria și în ținutul pădurenilor.

Trăgătoare, p. *trăgători* — Cureaua cu care țărani își leagă izmenele sau cioarecii deasupra gleznelor. Et. din verbul a trage, iar acesta din lat. *trahere* (Scriban).

Viorint — Vioriu, culoare vioie, d.p. *birnăși viorint*. Et. din *viorea* (Scriban).

Vargă — Dunga neagră sau roșie, aplicată în partea de sus a obielelor de lină, în portul din partea de vest a bazinului de la Hațeg.

Viță, pl. *vițe* — Țica, adică chita femeilor, în părțile de vest ale Țării Hațegului. Ea este împletită din trei *vițe*. Deci vița este o șuviță de păr mai mică din care se împletește chita. Et. din lat. *vitea* (Scriban).

Vindâtonu — Culoarea vinăt-închis d.p. *birnăși vindâtonu gătane* de culoare vinăt-închis.

Urzăluță — Fir de lină cumpărat din comerț, bumbacul răsucit și folosit la război ca urzeală. D.p. *cătrînța* e făcută din urzeală de urzăluță și cu *bâteală* de arnici. Et. lat. *ordior*, a urzi (Scriban).

LISTA ILUSTRĂȚILOR

În text

1. Port vechi din Țara Hațegului (începutul secolului al XVIII-lea)
2. Port vechi din Țara Hațegului (secolul al XVIII-lea)
3. Port vechi din Țara Hațegului (secolul al XIX-lea)
4. Pieptănătura și portul «coarnelor» Lunca Cernii 1933
5. Pieptănătură «cu coarne» și capul învelit cu propoadă. Lunca Cernii, 1933
6. Pieptănătura și portul «coarnelor». Lunca Cernii, 1933
7. Femeie tânără cu capul învelit în «propoadă». Răchitova, 1913
8. Pieptănătura «cu coarne» văzută din profil Ștei, 1912
9. Pieptănătura «cu coarne», văzută din față. Ștei, 1912.
10. Croiul și motivele unui «conși» din Răchitova
11. Pieptănătura unei fete din Lunca Cernii, 1912
12. Două fete torcînd. Lunca Cernii, de Sus, 1933
13. Croiul și motivele «iniei» din Tuștea
14. Bărbat cu «șubă» de lînă și nevastă cu «catrință» albă în față. Lunca Cernii, 1926
15. Învelirea «urzalei» pe «sul». Tuștea, 1913
16. Croiul și decorarea «șubei înfundare» cu «bîrnași» pe margini. Lunca Cernii
17. Împietitul «briului cu bețe». Tuștea, 1912
18. Căpeteniile dacilor, îmbrăcați cu glugi, în fața lui Traian. Columna lui Traian, Roma
19. Țărani cu glugi, din Lunca Cernii de Sus, așezați la fel ca daci, de pe Columna lui Traian. 1912
20. Femeie cu «ceapță». Poieni, 1913
21. «Cepte» din zona Bucova-Boufari (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei, din Cluj)
22. Croiul și motivele unei «cepte» din zona Bucova-Boufari
23. Croiul și motivele unei cămăși femeiești din Bucova
24. «Table», cusături late de pe minciile cămășilor din zona Bucova-Boufari (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)
25. «Table», cusături late de pe minciile cămășilor femeiești din zona Bucova-Boufari. (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)
26. Croiul și motivele unei cămăși bărbătești din Bucova
27. Croiul și motivele cămășii femeiești din Păucnești, 1958

28. Croiul și motivele unui «laibăr» femeiesc din Păucinești, 1958
29. Croiul «coarceilor» femeiesc din Păucinești, 1958
30. Croiul și motivele unei cămăși bărbătești din Păucinești, 1958
31. Croiul și motivele «șubei» bărbătești din Grădiște. (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)
32. Croiul și motivele «cășulei» (gluga) din Bucova (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

În afara textului

33. Nevastă tânără pieptănată «cu coarne». Lunca Cernii de Sus, 1933
34. Două femei în portul caracteristic zonei portului «cu coarne», având «conciul» acoperit cu o «propoadă» lungă ce atârna pe spate. Femeia din dreapta are și o «cășulă», acționată de umeri și purtată subsuori, servindu-se de ea ca de o traistă. Lunca Cernii de Sus, 1933
35. Femeie mai în vârstă, pieptănată «cu coarne», îmbrăcată cu «ina» cu «fodori» și «cîptă» la minci. Lunca Cernii de Sus, 1933
36. Joc la o șezătoare. Lunca Cernii de Sus, 1933
37. Femeie și bărbat din Lunca Cernii de Sus. Femeia are «ine» cu «pui păstă umăr» la partea de sus a minci, «cătrînță» în față și «cătrînțoni» îndărăt. Bărbatul are șubă garnisită pe la margini cu «birnași» (găitane), iar de gît atârna «cășula» (gluga), 1933
38. Nevastă tânără cu «propoadă», «laibăr» de lînă, scurt pînă la talie, «cătrînță» și opinci cu «gurgui». Răchitova, 1913
39. Două neveste pieptănate «cu coarne», purtând «cătrînțe» și «cătrînțoiu». Ștei, 1913
40. Un grup de femei îmbrăcate cu «șubă infundată», în zi de sărbătoare. Lunca Cernii, 1912
41. Femeie mai în vîrstă cu propoadă și șubă infundată. Lunca Cernii de Sus, 1933
42. Nevastă în «laibăr» scurt de lînă, «cătrînță» și «cătrînționi», răsucind o «răsucă» pentru împletirea firelor. Lunca Cernii, 1912
43. Femeie torrind, din Lunca Cernii de Sus, cu «propoadă» și șubă infundată și briu negru împletit. După o pictură de Denis Galloway (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)
44. Grup de femei din Ohaba Sibîșel, 1914
45. Grup de bărbați în haine de sărbătoare (primul din stînga este un flăcău). Lunca Cernii de Sus, 1912
46. Grup de bărbați din Ștei, 1913

47. Grup de bărbați din Ohaba Sibișel, 1914
48. Nașul și stegarul, îmbrăcați în port de sărbătoare cu prilejul
unei nunți. Cîrnești, 1914
49. Doi păcurari, iarna la oi, cu « cășul» (glugă) Lunca Cernii
de Sus, 1933
50. Dans la Bucova. Femei purtînd opege cu fire. (Fotografia
Em. de Martonne, 1922.)
51. Grup de bărbați, femei și copii din Bouțari, 1932
52. Grup de femei Prima din stînga, o fată cu « tica » pe spate.
Grădiște, 1913
53. Grup de bărbați din Grădiște, 1913
54. Port tradițional din Ștei, 1961
55. Păcurar în port de sărbătoare Ștei, 1961
56. Port femeiesc actual de sărbătoare. Ștei, 1961

Planșă în culori.

Pieprănătura « cu coarne». Lunca Cernii. (După o pictură a
lui Denis Galloway.)

CUPRINS

	<u>Pag.</u>
Cuvînt înainte	5
Așezarea geografică	7
Istoricul ținutului	9
Portul popular din bazinul Hațegului	11
Portul din partea de vest a bazinului de la Hațeg	35
Elemente tradiționale și noi în portul actual	47
Concluzii	50
Glosar	77
Lista ilustrațiilor	83

